

DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRLE İLGİLİ BENZETME VE İSTİÂRELERİ *

Özet

Divan şairlerinin poetikalarıyla ilgili çalışmalarda son yıllarda bir artış görülmektedir. Önceleri divan şairlerinin poetikaları konusunda, kendi değerlendirmeleri yerine modern araştırmacıların değerlendirmeleri dikkate alınmaktaydı. Günümüzde söz konusu çalışmaların artmasıyla, divan şairlerinin doğrudan kendi görüş ve değerlendirmeleri esas alınmaya başlanmıştır.

Bu makale ile divan şairlerinin poetikalarının belirlenmesi çalışmalarına bir katkı amaçlanmaktadır. Bunun için doğrudan divan şairlerinin görüş ve değerlendirmeleri esas alınmıştır. Bu bağlamda 16. yüzyılın önemli 11 divan şairi örneklem olarak belirlenmiştir. Söz konusu şairlerin divanları mısra mısra taranmış; elde edilen bilgi ve bulgular sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Makalenin eksenini, divanı taranan şairlerin şiirle ilgili benzetmeleri oluşturmaktadır. Şüphesiz bu benzetmelerin bir bölümü teşbih, bir bölümü de istiâre yoluyla oluşturulmuştur. Söz konusu benzetmeler, divan şairlerinin şiiri sürekli *çiçek, su, inci, meyve, amber* gibi olumlu kavram ve öğelerle ilişkilendirdiklerini göstermektedir.

Diğer taraftan makalede yer verilmiş olan örnek şiirle ve bunlara ilişkin değerlendirmeler, divan şairlerinin kendi bakış açıları ve kültürel altyapılarıyla uyumlu bir poetikaya sahip olduklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla poetika eksenli çalışmalarda tutarlı sonuçların ortaya konabilmesi için divan şairlerinin görüşlerinin de dikkate alınması zorunlu hâle gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Poetika, Teşbih, İstiâre.

DİVAN POETS'S ANALOGIES AND METAPHORS RELATED TO POETRY

Abstract

In recent years, an increase is seen on studies about divan poets' poeticas. In the beginning, modern researchers' evaluations are considered instead of divan poets' own evaluations about divan poets' poeticas. Divan poets' own opinions and evaluations are started to be considered with increasing mentioned the studies.

* Bu makale, 1995 yılında tamamlanan yüksek lisans tezimizin bir bölümünün *güncellenip geliştirilmesiyle* hazırlanmıştır. Yazıda taranmış ve alıntı yapılmış olan 11 Türkçe divanın ait olduğu şairler şunlardır: Fuzûlî, Bâkî, Nev'î, Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ, Muhibbî, Vasfî, Usûlî, Helâkî, Hayretî, Amrî. Alıntı yapılan beytin künyesi, buldukları sayfalara göre değil divandaki sıralanışlarına göre, G.906-5 örneği şeklinde verilmiştir. Örnekteki ilk rakam ilgili nazım şeklini, ikinci rakam ise beytin sıra numarasını göstermektedir.

In this article, a contribution to the studies of determination of divan poets' poeticas' is intended. Therefore, divan poets' opinions and evaluations are considered directly. In this context, 11 divan poets of 16th century are determined as sample. Mentioned poets' divans are scanned stave by stave; obtained informations and documents are evaluated with a classification..

Divan poets' similes about poem which are scanned are made article's axis. Of course, some part of these similes are created with analogy, some are created with metaphor. Mentioned similes show that divan poets are associated the poem with affirmative concepts and elements such as *flower, water, pearl, fruit, ambergris*.

On the other hand, sample poems and evaluations in article are pointing that divan poets have a poetica which are compatible with their own perspectives and cultural infrastructure. Because of that, considering divan poets' opinions is compulsory for producing consistent results in studies with poetica axis.

Keywords: Divan Poem, Poetica, Analogy, Metaphor.

GİRİŞ

Tanzimattan sonraki dönem Türk şairlerinin poetikaları üzerinde birçok çalışma yapılmışken divan şairlerinin poetikaları üzerinde aynı ölçüde çalışma yapılmamıştır.¹ Bu anlamda kendi çapında bir katkı sağlamayı hedef edinen bu yazıda, 16. yüzyıl divan şairlerinden on birine ait Türkçe divanlarda yer alan poetik metinlerden (beyit, mısra, bend...)² yararlanılarak şiirle ilgili benzetmeler ele alınmıştır. Bu benzetmelerin bir kısmı teşbih, bir kısmı istiâre şeklinde yapılmıştır.

Aşağıdaki tabloda 16. yüzyıldaki bazı divan şairlerinin şiirle ilgili yaptıkları benzetmeler verilmiştir. Yazının bir anlamda özeti sayılabilecek olan tablo, bu itibarla aynı zamanda 16. yüzyıl divan şiirinde şiirle ilgili anlam çerçevesini de çizmektedir.

Tablo
Bazı 16. Yüzyıl Türkçe Divanlarına Göre Şiirin Anlam Alanı ve Anlam Çerçevesi³
<u>benzetme ögesi 1 (benzeyen): şiir, söz, şair</u>
şi'r, nazm, gazel, beyt, mısra', satr, sûtür, dîvân, fesâhat, belâgat, medh, nâme, san'at, ma'nâ, kasîde, na't, matla', nazîre
söz, kelâm, suhan, zebân, lisân, güftâr, lafz, nutk, nükte, güft ü gû, ta'bir, terâne
şâ'ir, nâzım, kalem, hâme, kilk, debîr, devât, bülbül, tûtî, suhan-gû, nâtık, ehl-i sanâyi', gazel-hân

¹ Söz konusu çalışmalara örnek oluşturmak üzere hazırlanan bir kaynakça yazının sonunda verilmiştir.

² Bu tür metinlere en çok *kasidelerin fahriyye bölümlerinde, gazellerin mahlas beyitlerinde, mesnevilerin sebab-i teliflerinde ve dibâcelerde* rastlanmaktadır.

³ Tablonun ilk bölümündeki kelimeler, şairlerin şiiri karşılamak üzere kullandıkları kelimelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu kelimeler, şiirle ilgili teşbih ve istiârelerde genellikle benzeyen öge (müşebbeh) olarak değerlendirilmiştir. İkinci bölümdeki kelimeler ise kendisine benzetilen öğelerden (müşebbehün bih) oluşmaktadır. Bu benzetme öğeleri, yazıdaki alt başlıklarda önce güncel Türkçedeki karşılıklarıyla, ardından da parantez içlerinde divan şairlerince kullanıldıkları biçimleri ve eş/yakın anlamlılılarıyla birlikte verilmiştir.

benzetme ögesi 2: (kendisine benzetilen)

doğal ve bitkisel öğelerle ilgili benzetme ve istiâreler

âb, âb-ı firâvân, âb-ı hayât, âb-ı kevser, âb-ı revân, âb-ı sâfi, âb-ı zülâl, ‘alef, ‘anber, ‘andelîb, akar su, ankâ, âteş, bâğ, bahr, bahr-ı revân, berg ü bâr, bülbül, doğan, şehbâz, gazâl, gıdâ, giyeh-i huşk, gonca, gül budağı, gül, gül-i sad-berg, gülzâr, hürşîd, hümâ, iklim, kebk, kişver, kulzüm, kût, lâle, lüce, mâ’-ı ma‘în, mâhî, mevc, meyve, minkâr-ı tûtî, mûr, mülk, nevâ, ney-şeker, nihâl, pençe-i mercân, per ü bâl, piyâz, serv, sûz, sünbül, şecer, şîr, tûtî, zâğ, zambak...

değerli maden ve eşyâyla ilgili benzetme ve istiâreler

altın, cevâhir, dürr, dürr-i ‘Aden, dürr-i bî-bahâ, dürr-i galtân, dürr-i semîn, dürr-i şeh-vâr, dürr-i yektâ, dürr-i yetîm, gevher, gümüş, la‘l, le‘âl, lü‘lü-yi ter, lü‘lü, rişte, sadef, silk, silsile, sîm ü zer, zer, zer-i hâlis, zînet...

‘alem, ‘asel, bâde, çerâğ, engübîn, evc, hancer, kand ü nebât, kasr, kibrît, lüle, mir‘atü’s-safâ, nâvek, nerdübân, niyâm, sefâyîn, şarâb, şekker, şemsîr, tabak, tîğ, tuhâf, tuhfe, yâdigâr, zırh...

değişik şahıslarla ilgili benzetme ve istiâreler

çâpük-süvâr, dilâver, emîr, gavvâs, husrev, leşker, mâlik, merd, mîr, pâdişâh, pehlevân, re‘îs, sâhir, sayyâd, sehâr, sipâh, sultân, yeniçeri...

1. Şiir Çiçeği (Çiçek, Ezhâr, Şükûfe)

16. yüzyıl divan şairleri, şiirle tabiat öğeleri arasında değişik açılardan ilişki kurmuşlardır. Örneğin aşağıdaki beyitlerin ilkinde Vasfî, şiiri gül bahçesine benzettiği gönlünden koparıp kış mevsiminde yârine armağan olarak gönderdiği güllerle ilişkilendirirken Nev‘î, şiiri tabiatın süt ve şekerle (şîr ü şeker) beslediği oğlu (tabî‘at-zâde) olarak nitelendirmektedir:

Gülşen-i tab‘ım kerâmâtından olmuştur bu kim
Sana gönderdim şitâ faslında güller armağan

Vasfî, K. 7-35

Şi‘r-i Nev‘î hüsn-i nazm u ma‘nî-i rengîn ile
Şîr ü şekker birle beslenmiş tabî‘at-zâdedir

Nev‘î, G. 152-5

Divan şiirinde şiirle en çok ilişkilendirilen doğal öğeler arasında çiçekler önemli bir yer tutar.⁴ Örneğin Bâkî aşağıdaki beytinde, şiirini altın saçan bir sümbüle benzettikten sonra diğer şairlerden üstün olduğuna dikkat çekmek için onların şiirlerine de kuru ot (giyeh-i huşk) yakıştırmasını uygun görmektedir:

Dûd-ı âhın yine Bâkî şerer-âlûd etti
Yâre ‘arz eyledi bir dâne zer-efşân sünbül

Bâkî, G. 267-5

Nazm-ı eşhâsa kıyâs eyleme Bâkî şi‘rin
Ola mı her giyeh-i huşke berâber sünbül

Bâkî, K. 26-43

⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Bayram 2001.

Diğer birçok divan şairi gibi Vasfî ve Muhibbî’de de şiir-sümbül ilişkisine rastlamak mümkündür. Aşağıdaki dizelerde Vasfî, sevgilinin zülfü imgesi eşliğinde divanını taze sümbüllerle süslediğini söylerken Muhibbî, divanındaki her bir beytin gül; her çizginin de sümbül olduğu kanaatindedir:

Zülfün evsâfında Vasfî bir gazel yazmış yine
Tâze sümbüllerle tezyîn eylemiş dîvânını

Vasfî, G. 88-8

Şi’rimin her beyti güldür hattı sümbülden nişân
Ey Muhibbî sümbüle bağlı gazel gül destedir

Muhibbî, G. 906-5

Şiirle münasebeti açısından, çiçekler arasında en büyük ilgiyi gül toplamıştır. Bu anlamda dalı, yaprağı, kokusu, bahçesi ile devrin hemen hemen bütün şairlerince kullanılmıştır. Örneğin Hayretî, bir beytinde âşık ve şair için bir simge olarak düşündüğü bülbülün (hezâr) gül gibi bir hoş gazel bağladığını söylerken başka bir beytinde şiirlerinin bulunduğu defter için “dîvân-ı gül” ifadesini kullanmıştır:

Rûzgârın çünkü bu vech ile gördü zînetin
Gül gibi bir hoş gazel bağladı ânide hezâr

Hayretî, K.16-18

Defter ü dîvân-ı gülden dâ’imâ eş’âr okur
Hânekâh-ı bâğda destân-serâ-yı rûzgâr

Hayretî, K.12-11

Taşlıcalı Yahyâ Bey, her elifini serviye benzettiği şiirindeki her kelimenin gül budağını hatırlattığını söylerken Nev’î, “gül-i sad-berg” ifadesini tercih ederek onu yaratılış bağından koparıp güzel bir hatıra olarak insaf sahiplerine sunduğunu söylemektedir:

Her kelime gül budağından nişân
Her elifi serv-i cinândan beyân

Taşlıcalı Yahyâ, MES. 20

Bâğ-ı tab’ımdan kopardım bu gül-i sad-bergi ben
Sundum insâf ehline bir yâdgâr-ı mu’teber

Taşlıcalı Yahyâ, K. 12-96

Muhibbî, gül gibi taze divanı sayesinde, nazm ehlinin şiir defterini düdürmekte, Vasfî yârin övgüsüne söylediği gül renkli gazellerle iftihar etmekte, Amrî ise bülbülün gagasını (minkâr-ı bülbül) yârin övgüsü için kalem olarak kullanıp divanını gül yapraklarından (berg-i gül) oluşturma gayretindedir:

Ey Muhibbî düdü şî’rin defterini ehl-i nazm
Gül gibi her yıl başında tâze dîvânım görüp

Muhibbî, G. 127-5

Midhatinde n’ola ger az olsa bu rengîn gazel
Kıymeti artar ne denli kim olursa az gül

Vasfî, G. 37-11

Hâmedir minkâr-ı bülbül medhine cânânımın
Berg-i gülden ideyin evrâkını dîvânımın

Amrî, G. 55-1

Bu tür beyitlerden başka Nev’î’nin beyitlerinde tespit edilen “gonca-i gül, gonca-i gülzâr-ı cinânî ve gül-i behişt”, Muhibbî’nin beyitlerinde tespit edilen “gülsitân, vakt-i gül, devr-i gül, gül defteri, mevsim-i gül”, Hayretî ve Bâkî’nin beyitlerinde tespit edilen “gül-i gülzâr” ve Hayâlî’nin beyitlerinde tespit edilen “ma’nî gülleri” gibi kelime ve terkipler de şiirle gül arasında ilgi kurulduğunu gösteren önemli ipuçları arasında zikredilebilir. Aşağıda bu tür beyitlerden birkaçı örnek olarak verilmiştir:

Mâ’îl etse kalbini n’ola hevâsı şî’rimin Gonca-i güldür sabâ esdikçe eyler iltifât	Nev’î, G. 30-4
Gül-i behişt iken eş’ârımız kıyâmettir Ayıklamakta ‘alef gibi her har-ı deccâl	Nev’î, MUK. 2-7
Bu Muhibbî şî’rine tan mı denirse gülsitân Vakt-i gülde gül gibi ter tâze bir dîvânı var	Muhibbî, G. 525-5
Devr-i gülde bu Muhibbî yine yârân şevkine Tâze tâze gül gibi rengîn gazeller bağlamış	Muhibbî, G. 1256-5
Bahâristân-ı tab’ında açıldı bir gül-i sûrî Hacîl eyler anın her bergi evrâk-ı gülistânı	Hayâlî, K. 14-30

Diğer yandan Nev’î bir beytinde şiirini sevgilinin destârı kenarına birkaç gülle birlikte iliştilmiş bir zambak goncası olarak nitelendirirken bir başka beytinde şiiri sevgilinin destârına takılan bir çiçek (şükûfe) olarak tanımlamaktadır:

Şî’rimin tûmârı Nev’î gûşe-i destârda San sokulmuş gonca-i zambakla birkaç dâne gül	Nev’î, G. 281-6
Bu şî’ri güzeller n’ola başında götürse Nev’î sokulur gûşe-i destâra şükûfe	Nev’î, G. 403-7

16. yüzyıl divan şairleri, şiiri sümbül, gül ve zambak gibi çiçekler yanında, zaman zaman başka çiçeklerle de ilişkilendirmişlerdir. Örneğin Muhibbî’den alınan aşağıdaki dizelerde şiirle lâle arasında yakın bir ilginin kurulduğu görülmektedir:

Sözü eş’âr-ı Muhibbî’yi yazıp ol varaka Sahn-ı gülşende yine eyledi inşâ lâle	Muhibbî, G. 2424-5
--	--------------------

2. Şiir Fidanı (Fidan, Nihâl), Şiir Meyvesi (Mîve)

16. yüzyıl divan şairleri, şiirlerini tanımlarken çiçeklerden başka “nihâl, şecer, serv, meyve” gibi başka bitkisel öğelerden de yararlanma yoluna gitmişlerdir. “Nihâl” kelimesini kullanmakla, şiirlerinin zaman geçtikçe daha da gelişip olgunlaşacağına da dikkat çekmeyi amaçlayan şairler, böylece aynı zamanda şiirlerin yeni bir hava ve yeni bir edâ kazandığını da vurgulamış olmaktadır. Örneğin Hayâlî ve Muhibbî’nin Türkçe divanlarından alınan aşağıdaki beyitlerde “bülbul ve ehl-i ‘aşk” imgeleri

eşliğinde, “nâzenîn ve tâze” olması açısından, şiiri bir fidan olarak tasavvur ettikleri anlaşılmaktadır:

Her nihâl-i nâzenîn oldu bir nazm-ı bülend
Bülbül-i destân-serâyın şâ‘ir-i sihr-âferîn Hayâlî, G. 23-2

Nahl-i gülden tâze terdir bu Muhibbî’nin sözü
Anın için ehl-i ‘aşk olan eder her bâr seyr Muhibbî, G. 757-5

Muhibbî bir beytinde genç bir fidan (nihâl-i tâze) olan şiirinin gece gündüz demeden gül açtığını söylerken başka bir beytinde şiir fidanında (nahl-i nazm) anlamın önemine işaret ederek şiirin ancak anlam meyvesiyle (meyve-i ma‘nî) değer kazanacağını vurgulamaktadır:

Şi‘r-i rengînim Muhibbî bir nihâl-i tâzedir
Eksik olmaz gice vü gündüz verir tekrâr gül Muhibbî, G. 1708-5

Nahl-i nazma ey gönül bil meyve-i ma‘nî gerek
Ma‘nî ger olmasa olmaz ana âb-dâr şi‘r Muhibbî, G. 965-6

Aşağıdaki ilk beytinde her bir gazelinin taze meyve olduğunu söyleyen şaire göre şiir fidanının anlam meyvesi vermesi önemlidir. Muhibbî’nin bu amaçla, sevgilinin tatlı dudağından (şîrîn leb) ilhâm aldığı görülmektedir. Ayrıca ikinci beyitte gönül bağından (bâğ-ı dil) bir ağaç yeşertip onda söz (kelâm) meyvesini yetiştirdiğini söylemektedir:

Gerçi Muhibbî her gazelin tâze meyvedir
Şîrîn lebini an ki dahi âb-dâr olur Muhibbî, G. 369-5

Muhibbî eyledim bâğ-ı dilimden bir şecer peydâ
Kelâmım meyvesin anda yetirdim âb-dâr ettim Muhibbî, G. 1872-5

Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Bâkî de Muhibbî gibi, şiirlerini ‘taze bir fidan’ olarak değerlendirmektedirler. Taşlıcalı Yahyâ Bey, şiirlerinin her bir dizesinin “nihâl-i tâze” olduğunu söylerken Bâkî şiirle meyve arasındaki ilişkiyi “nihâl-i ma‘rifet, meyve-i ter, gazel-i âb-dâr, meyve-i şi‘r ve bâğ” imge ve ifadeleri aracılığıyla dile getirmektedir:

Şi‘r-i Yahyâ’nın nihâl-i tâzedir her mısra‘ı
Encüm-i şehlâ gibi ucunda var yer yer mevc Taşlıcalı Yahyâ, G. 40-5

Bâkî nihâl-i ma‘rifetin meyve-i teri
‘Ârif katında bir gazel-i âb-dârdır Bâkî, G. 483-7

Âb-dâr olsa n’ola meyve-i şi‘r-i Bâkî
Urmadı kimse dahi bu bâğ içre kalem Bâkî, G. 280-5

Aşağıdaki beyitlerin ilkinde Nev‘î, şiiri meyve veren bir fidan (nahl-i meyve-dâr) olarak düşünürken Bâkî kalemin, elinde meyve veren bir fidan (meyve-dâr-ı belâgat), sevgilinin övgüsünün de ona meyve ve yaprak (berg ü bâr) olduğunu söylemektedir:

Bir nahl-i meyve-dâr-ı belâgat durur bu kim
Her şâh-ı mısra'ında biter berg ü bâr-ı feth Nev'î, K. 10-14

Destinde hâme fazl u belâgat nihâlidir
Medh ü senâ-yı şâh-ı cihân ana berg ü bâr Bâkî, K. 16-22

Aşağıdaki dizelerde de Hayretî, sevgilinin boyunu güzellik bahçesinde yetişmiş bir fidana benzettikten sonra sözlerini de bu fidanın meyve ve yaprağı olarak nitelendirmektedir. Böylece şair, şiirinin değerini de ifade etmiş olmaktadır:

Gülzâr-ı hüsn içinde boyu bir nihâl idi
Bu nutk-ı âb-dârı ana oldu berg ü bâr Hayretî, K. 21-11

3. Şiir Servisi, Şiir Ağacı (Servi, Ağaç, Şecer)

16. yüzyıl divan şairleri, şiirleriyle servi arasında ilgi kurarken sevgilinin boyunu temsil eden servinin uzun ve düzgün görünümünden yararlanmayı düşünmüşlerdir. Bunun yanında şiirin sırf bir gösteriş vasıtası olmadığına işaret etmek amacıyla da şiire 'meyve veren ağaç' yakıştırmalarını uygun görmüşlerdir. "Şiir-Fidan" bölümünde ele alınan 'fidan (nihâl)' benzetmesiyle, şiirlerinin daha çok 'yenilik ve orijinallik'lerine dikkat çekmek istemişken yetişmiş ve meyveye durmuş ağaç benzetmesiyle, şiirde anlama verilen önemi vurgulamak istemişlerdir. Örneğin Muhibbî'ye göre şair, meyve veren bir ağaçtır. Bahçıvan nasıl meyve vermeyen ağacı yetiştirmezse okurlar da içinde güzel anlamlar bulunmayan şiirlere ilgi göstermeyerek şairi cezalandırmış olacaklardır. Şair bu nedenle gönül bağında şiir ağacını yetiştirmiş ve onu söz meyvesiyle süslemiştir. Muhibbî, ikinci beyitte ayrıca şiirin içten gelen duygularla söylenmesi gerektiğine de dikkat çekmek istemiştir:

Çün gerekli ma'nîdir gel sözün kıl muhtasar
Dikmez anı bâğbân kim vermeye meyve şecer Muhibbî, TAH. 2-9

Muhibbî eyledim bâğ-ı dilimden bir şecer peydâ
Kelâmım meyvesin andan yetirdim âb-dâr ettim Muhibbî, G. 1872-5

Diğer yandan aşağıdaki beytinde Vasfî, şiir ağacının genç ve düzgün olduğunu ancak meyvenin ona bin türlü sıkıntı verdiğini söylemektedir. Yukarıda meyveyle anlam arasında kurulan bağlantı burada da göz önünde bulundurulursa Vasfî'nin bu beytinde anlamın şiirdeki yeri ve öneminden söz ettiği ve şiirle anlam arasındaki ilişkiyi kurmanın güçlüğüne değindiği söylenebilir:

Nazmım eşcârı egerçi ter ü mevzûndur lîk
Bir dem olmaz ki ana derd ü belâ vermeye bâr Vasfî, K. 8-25

Hayretî bir beytinde kasidesini servi bahçesi (bûstân-ı serv) olarak tanımlarken bir başka beytinde şiirlerinin her bir beytine servi demenin yerinde olacağını söylemektedir:

Bir bûstân-ı servdurur bu kasîde kim
Uğrar kenârına sanasın bî-hisâb âb Hayretî, K. 10-35

Serv oldu satrı sâyesi hat tohumdur nukât
Her beytime desem n’ola ey gül-‘izâr serv Hayretî, K. 11-21

Muhibbî de bir beytinde servinin endamı ve boyundaki düzgün görünümle şiirin vezni ve âhengi arasında ilgi kurarak şiirin servi gibi salınmasını istemektedir:

Her sözün mevzûn Muhibbî serv-kâmetler gibi
Salınıp her yana kılsın serv-veş refât şi’r Muhibbî, G. 965-7

Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Hayretî ve Vasfî’den alınan aşağıdaki örneklerde de şiirle servi ve ağaç arasında değişik açılardan bağlantı kurulduğu görülmektedir:

Ben ol Hayâlî’yim ki beni egmeden cihân
Diktim bu nazm bâğına bir yâdigâr serv Hayâlî, K. 11-20

Her kelime gül budağından nişân
Her elifi serv-i cinândan beyân Taşlıcalı Yahyâ, Dîbâce. 20

Âb-ı revâna karşı durup râstı bu gün
Mevzûn okurdu bir gazel-i âb-dâr serv Hayretî, K. 11-4

Gelip durur yine ebkâr-ı hûb-efkârım
Çü serv her biri mevzûn nihâl ü şîrîn kâr Vasfî, K. 6-33

4. Şiir Bahçesi, Şiir Bağı (Gülşen, Bâğ, Gülistân)

Divan şairlerinin şiirle ilişkilendirdikleri tüm doğal öğelerin mekanı gülşen ya da bağıdır. Bahçıvanın çiçekleri sulayıp büyütmesi, fidanları meyveye hazırlaması gibi şair de şiirlerini olgunlaştırıp ehline kimi zaman bir çiçek, kimi zaman da taze, tatlı ve hoş bir meyve olarak sunmaktadır. Örneğin Muhibbî, daha önce de sözü edilen bir beytinde lâleye benzettiği şiirlerini “sahn-ı gülşen”de yetiştirdiğini söylemekte; başka bir beytinde ise güllere benzettiği şiirleriyle “vakt-i gül”de oluşturduğu divanını bir gül bahçesine (gülsitân) benzetmektedir:

Sözü eş’âr-ı Muhibbî’yi yazıp ol varaka
Sahn-ı gülşende yine eyledi inşâ lâle Muhibbî, G. 2424-5

Bu Muhibbî şi’rine tan mı denirse gülsitân
Vakt-i gülde gül gibi ter tâze bir dîvânı var Muhibbî, G. 525-5

Aşağıdaki beyitlerinden anlaşıldığına göre kendisini sevgilisinin gül bahçesinde (gülşen) bülbül ilan eden Muhibbî’yi sevgilisi de gülşenin konuşan bülbülü (bülbül-i gûyâ) olarak kabul etmiş görünmektedir:

Muhibbî bülbülündür gülşeninde
Okur medhini olmuştur hûş-âheng Muhibbî, G. 1480-7

Gül yüzü vasfını dilber işitip benden dedi
Bu Muhibbî gülşenimde bülbül-i gûyâ geçer Muhibbî, G. 517-5

Aşağıda verilen beyitlerin ilkinde Hayretî, kendisini Muhibbî kadar şanslı görmemiş olacak ki sevgilisine yalvararak kendisini reddetmemesini istemektedir. Çünkü sevgilinin gül bahçesine onun gibi bir “bülbül-i bâğ-ı belâgat” her zaman kolay kolay gelmeyecektir. Diğer yandan Hayretî’ye göre her yer bir zarâfet gülistanıdır. Hayretî, sevgilinin bahçesindeki görevini öylesine güzel ve içtenlikle yapmaktadır ki şaire göre bülbül bile onun nâlesini dinleyip sükûn bulabilecektir:

Hayretî’yi kılma red kim gülsitân-ı kûyuna
Ancılayın bülbül-i bâğ-ı belâgat gec gelir Hayretî, G. 85-5

Bir zarâfet gülsitânıdır bu yerler Hayretî
Sad-hezârân bülbül-i bâğ-ı belâgat kopar Hayretî, G. 47-5

Hayretî’nin dinlesin kûyunda her dem nâlesin
Bülbül-i gûyâ varıp gülşende şeydâlanmasın Hayretî, G. 345-5

Taşlıcalı Yahyâ Bey, yağmurun bahçeye canlılık getirmesinden ilhâmıla şiirlerinin de bulut gibi söz bağına canlılık ve hareketlilik getirdiği, böylece gönülleri ferahlattığı iddiasındadır:

Beytleri sanki sehâb-ı semâ
Verdi sözüm bâğına neşv ü nemâ Taşlıcalı Yahyâ, Dîbâce.15

Bâkî de Taşlıcalı Yahyâ Bey gibi kalemını kullanmadaki ustalığı ile bahar bulutunun bağı sulayıp yeşertmesi arasında bağlantı kurmaktadır. Diğer yandan Hayâlî’nin sözleri o kadar latif ve bereketlidir ki onlarla bir gül bahçesine benzettiği kâinatı (gülzâr-ı kâ’inât) sulamaya kalkışanlar bile olmuştur:

Ravza-i ‘ilm-i tarâvetde nem-i hâmem ile
Tâzeler gülşen-i bâğı nitekim ebr-i bahâr Bâkî, K. 23-31

Âb-ı letâfet ile Hayâlî kelâmını
Gülzâr-ı kâ’inâtı suvarmağa saldılar Hayâlî, G. 112-5

İncelenen divanlarda bu konuyla ilgili o kadar çok örneğe rastlanmıştır ki burada tamamını incelemek mümkün görünmemektedir. Ancak dikkat çekici bir kısmını örnek olarak gözden geçirmek yerinde olacaktır. 16. yüzyıl divan şairlerinin genel kanaatlerine göre şiir kendine uygun bir ortam ister ve aşağıdaki beyitlerden de anlaşılacağı gibi bu ortam gül bahçesi (gülşen, gülistân, gülzâr) ve bağ olmalıdır:

Vücûdun hâkini ter tut gözün yaşıyla ey Bâkî
Gül-i gülzâr-ı ma’nâ açılır ol âb u gilden bil Bâkî, G. 256-5
Elde mecmû’an gül-i gülzâr-ı vahdettir senin

Söyle ey murg-1 latîf-elhân-1 hôş-güftâr-1 ‘aşk	Hayretî, K. 7-37
Bahâristân-1 tab‘ında açıldı bir gül-i sûrî Hacîl eyler anın her bergi evrâk-1 gülistânı	Hayâlî, K. 14-30
Egerçi tab‘-1 şehbâzı felek-pervâzdır lîkin Zebânıdır belâgat bâğının murg-1 hôş-elhânı	Hayâlî, K. 22-22
Kıl Fuzûlî medhin ol şâhın ki bâğ-1 medhinin Bülbülü olurdu bulsa kuvvet-i güftâr gül	Fuzûlî, K. 9-58
Lahza lahza gülşen-i medhinde gûyâ olmasa Bülbül-i nutku Fuzûlî’nin hôş-elhân olmasın	Fuzûlî, G. 235-7

5. Şiir Suyu (Su, Âb-1 Zülâl, Âb-1 Sâfî)

16. yüzyıl divan şairleri, şiirlerini zaman zaman suya benzeterek bir yandan anlam bakımından saf ve berrak olduklarına işaret etmeyi amaçlarken bir yandan da suyun insan hayatındaki önemini kullanarak dolaylı yoldan da olsa şiirin gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Muhibbî’nin aşağıdaki ilk beytinde olduğu gibi böyle şiirler daima dikkat çekmişler ve hak ettikleri değeri bulmuşlardır. Aşağıdaki ikinci örnekten anlaşıldığı kadarıyla, saf su (âb-1 sâfî) benzetmesiyle şiirin duruluğuna dikkat çekmek amaçlanmış olmalıdır:

Âb-1 sâfîye müşâbih yine bir şi‘r dedim Dedi tahsînler anı göricek ehl-i safâ	Muhibbî, G. 94-6
Şi‘rin Muhibbî sâf suya benzedi senin Gördükte sandım âb-1 firâvân girih girih	Muhibbî, G. 2448-5

Taşlıcalı Yahyâ Bey de aşağıdaki beyitlerinde, şiirinin hoş sözlerden oluştuğunu ve insan ruhuna ferahlık verdiğini söylemek için “âb-1 zülâl” terkibinden yararlanmıştı:

Bahr-1 nazmımı lezîz eyledi bu lutf-1 kelâm Aktı bir bahr-1 revâna sanasın âb-1 zülâl	Taşlıcalı Yahyâ, K. 14-36
Sevâd-1 hattı Kadir gicesi midir ‘acebâ Ki turur anda zülâl-i me‘ânî-i rengîn	Taşlıcalı Yahyâ, K. 19-51

Amrî bir beytinde, şiirlerinin âb-1 zülâle benzemesinin hikmetini de açıklar: Şair, sevgilinin tatlı dudaklarını anlattığı için kalemi âb-1 zülâl akıtan bir çeşmeye dönmüştür:

Leblerin medhinde Amrî hâmesi Lüledir kim akıtır âb-1 zülâl	Amrî, G. 67-5
--	---------------

Bâkî de bir beytinde şiirindeki saflık ve duruluğu ifade etmek için âb-1 zülâl benzetmesine başvurmuştur. Onun kalemi de Amrî’ninki gibi gönül çeşmesinden âb-1 zülâl akıtmaktadır. Aşağıdaki son örnekte daha da ileri giden şair, gazeliyle âb-1 zülâl arasında bir mukayese yapmıştır. Ona göre gazelindeki letâfet âb-1 zülâlde bile yoktur:

Terâne eylese bülbül çemende güftârım Gelir önünde zemîn bûs ederdî âb-ı zülâl	Bâkî, K. 22-25
Dil çeşme-i belâgat ana lüledir kalem Âb-ı zülâl şi‘r-i selâset-şi‘ârdır	Bâkî, G. 482-4
Bâkî letâfet-i gazel-i âb-dârını Hakkâ budur ki görmedik âb-ı zülâlde	Bâkî, G. 114-6

6. Şiir Denizi (Deniz, Bahr, Kulzüm, Deryâ)

16. yüzyıl divan şairleri, şiirle deniz ve deniz unsurları (dalga, gemi, inci, mücevher, la‘l, dalgıç) arasında da münasebet kurmuşlardır. Sözü geçen unsurlar arasındaki uyumun yanı sıra, bu benzetmenin dönemin hemen hemen bütün şairlerince ilgi görmüş olması da ayrıca dikkat çekicidir. Daha önceki bölümlerde de bu uyum ve birlikteliğin geçerli olduğu göz önünde bulundurulursa çalışmamızın çıkış noktasını da oluşturan ‘divan şairlerinin de kendilerine özgü poetikalarının bulunduğu’ görüşü kuvvet kazanacaktır. Bugünkü karşılığıyla ‘şiir denizi’ (bahr-ı şi‘r, bahr-ı nazm, bahr-ı gazel...) ifadesine incelenen tüm divanlarda rastlanmıştır. Bu ifadeyi tercih edişlerinde şairlerin şiirin boyutuyla ilgili düşüncelerinin büyük payı vardır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde Usûlî, şiir dünyasının genişliğini ifade etmek için denizin engin görünümünden yararlanmıştır; Taşlıcalı Yahyâ Bey ise diğer şairlere karşı üstünlüğünü vurgulamak üzere “şair-balık ve deniz-gazel” ilgilerine yer vermiştir. Diğer yandan Hayretî de kendi kendine seslenerek gönlünün, dolayısıyla da şiir dünyasının genişliğini göstermek için istifham ve tecâhül-i ârif sanatlarına başvurmuş ve şiirlerinin kaynağı olan gönlünü bir deniz olarak düşünmüştür:

Ey Usûlî sen kara topraktan alçaksın velî Bârekallâh sözlerin gevher dilin deryâ imiş	Usûlî, G. 54-8
Sükût eder şu‘arâ mâhî gibi ey Yahyâ Kaçan ki hâmemi bahr-ı gazelde söyletsem	Taşlıcalı Yahyâ, G. 268-5
Her sözün cân gûşuna bir gevher-i yek-dânedir Bilmezem ey Hayretî gönlün senin deryâ mıdır	Hayretî, G. 67-7

Görüldüğü gibi Hayretî, “söz, gevher, gönül, deryâ” kelimeleri arasında kurduğu bağlantıyla bir yandan şiirlerinin kıymetini, bir yandan da şiire karşı sahip olduğu geniş yeteneklerini dile getirmektedir. Vasfî de bir beytinde sevgilisinin bir anlık iyiliğine karşı bütün dünyayı onu anlattığı şiir deniziyle doldurabileceğini söylemektedir:

Bahr-ı şi‘rimle cihân pür ola vasfin gevheri Ger benim Vasfî diye bir kez anarsan adımı	Vasfî, G. 92-5
--	----------------

Aşağıdaki beyitlerde Nev‘î, terbiye ettiği mücevher değerindeki şiirlerinin güzelliğini anlatmak için “bahr-ı letâfet”; Usûlî ise şiirlerindeki orijinalliği ve geniş hayal gücünü göstermek için “bahr-ı eş‘âr” terkibine yer vermiştir:

Bahr-ı letâfet içre güher görmek istesen
Nev‘î sözünü dinle kelâm-ı edîbi gör

Nev‘î, G. 61-7

Bahr-ı eş‘ârına dalsın ma‘nî-i hâs isteyen
Ey Usûlî çün bulunmaz degme bir deryâdır

Usûlî, G. 25-11

Aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere Bâkî, Hayâlî, Nev‘î ve Taşlıcalı Yahyâ Bey gibi bazı şairler de bu tür terkipleri (bahr-ı eş‘âr, bahr-ı nazm, bahr-ı gazel, kulzüm-i nazm) “şiir sahası, sanat dünyası” anlamlarında kullanmışlardır:

Bahr-ı eş‘âra yeter urdu sûtür emvâcın
Demidir k’ide du‘â dürlerini zîb-i kenâr

Bâkî, K. 19-52

Bahr-ı nazm içre Hayâlî göricek dürr-i yetîm
Verdi fer terbiyet-i mihri ile şâh sana

Hayâlî, G. 15-5

Çü Nev‘î bahr-ı nazm ile ezelden âşinâsın sen
Şinâverlik edip dâ‘im dil-i efgârdan çıkma

Nev‘î, G. 463-5

Bahr-ı gazelde yüze gelir kimse kalmadı
Yahyâ olalı nazm-ı güher-bâra âşinâ

Taşlıcalı Yahyâ, G. 8-5

Bahr-ı nazm, bahr-ı şi‘r, bahr-ı suhan, bahr-ı me‘ânî, bahr-ı gazel, me‘ânî bahrı, bahr-ı eş‘âr... gibi terkiplere örnek olabilecek pek çok beyit olsa da aşağıda bunların yalnızca bir kısmı verilmiştir. Ayrıca bunlardan başka Nev‘î ve Bâkî’den alınan son üç örnekte yer alan “sefâyîn-i nazm, sefâyîn-i eş‘âr ve re‘îs-i bahr-ı nazm” terkipleri de bu anlamda dikkat çekicidir:

Bu bahr-ı nazmı lezîz eyledi kelâm-ı latîf
Muhîte cânib-i cennetten aktı mâ‘-ı ma‘în

Taşlıcalı Yahyâ, K. 19-43

Bahr-ı eş‘ârıma bir cisr-i latîf oldu hemîn
Her ne beyti ki dedim şevk ile ferden ferdâ

Taşlıcalı Yahyâ, K. 31-18

Eger rûzgârım olursa muvâfık
Kılam bahr-ı nazma güherden sevâhil

Nev‘î, KIT. 57-14

Dal me‘ânî bahrına yârâna gönder cevheri
Diyeler nazm ehli hakkâ böyle kemter görmedik

Muhibbî, G. 1563-7

Kapına hizmet için geldi bahr-ı şi‘rinden
Dizin dizin güher-i âb-dâr eder îsâr

Vasfî, K. 1-36

Beyt-i nazmım benim ol bahr-ı suhandır Nev‘î
Oldu ka‘rında anın gevher-i ma‘nâ hâdis

Nev‘î, G. 35-5

Çekildi şark ile garba sefâyîn-i nazmın
Sana musahhar olaldan basît-i milk-i buhûr

Nev‘î, K. 22-38

Umarın ilte her dürr-i pâkin Şark u garba sefâyîn-i eş‘âr	Nev‘î, TRC. 6-52
Re‘îs-i bahr-ı nazm oldum bugün ‘âlemde ey Bâkî Gazel demek senin tab‘-ı dür-efşânında kalmıştır	Bâkî, G. 487-5

7. Şiir Dalgası (Dalga, Mevc, Lücce)

Divan şairleri, “mevc” (dalga) kelimesiyle daha çok şiirlerindeki duygusallıklarını ve heyecanlarını dile getirmeyi amaçlamışlardır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde Hayâlî’nin gönlündeki çalkantı ve coşkunluklar, şiirlerindeki dizeler olarak ortaya çıkmaktadır:

Hayâlî’nin dili deryâya benzer Sütûr-ı şi‘ridir emvâc-ı deryâ	Hayâlî, G. 3-5
Bahrız Hayâlî mevcimiz oldu sütûr-ı nazm Merdüm-rübâ neheng ile pürdür kenârımız	Hayâlî, G. 194-5

Hayâlî başka bir beytinde benzetmenin yönünü değiştirerek hüsn-i talil eşliğinde denizin o kadar çalkalanmasına, hırçınlaşmasına rağmen kendi güzel yaratılışının saçtığı inci ve mücevherleri saçamadığına dikkat çekmektedir:

Bahr çalkandı aşağı yukarı olmadı Lücce-i tab‘-ı Hayâlî’ye bedel gevher pâş	Hayâlî, G. 222-5
--	------------------

Taşlıcalı Yahyâ Bey’in şiirindeki her bir satır ise ‘aşk denizinin dalgaları’dır (emvâc-ı bahr-ı ‘aşk) ve aşağıdaki ikinci beyitten anlaşıldığı kadarıyla onun her beyti denizin dalgaları gibi yavaş yavaş büyümüş, güzelleşmiştir:

Sütûr-ı nazmıdır emvâc-ı bahr-ı ‘aşkı Yahyâ’nın Gözü nâr-ı tecellâda dili Tûr-ı temennâda	Taşlıcalı Yahyâ, G. 391-5
Peyâpey oldu her beyti mu‘allâ Sütûr ile misâl-i mevc-i deryâ	Taşlıcalı Yahyâ, İstanbul ŞEHR. 320

Bâkî’nin dizeleriyle oluşturduğu dalgalar, şiir denizinin sahilini dövmektedir. Şair böylece sahili inci ve mücevherlerle süslemektedir. Bunu ifade etmek için bir beytinde “bahr-ı eş‘âr, sütûr emvâcı, dürr ve zîb-i kenâr”; bir başkasında da “kenâr-ı bahr-ı nazm, dürr, sütûr-ı defter-i şi‘r ve emvâc-ı deryâ” gibi kelime ve terkiplerden yararlanmış ve dikkatleri bunlar arasında kurduğu bağlantıya çekmeye çalışmıştır:

Bahr-ı eş‘âra yeter urdu sütûr emvâcın Demidir k’ide du‘â dürlerini zîb-i kenâr	Bâkî, K. 19-52
Kenâr-ı bahr-ı nazma yine dürler dizmiş ey Bâkî Sütûr-ı defter-i şi‘rin meger emvâc-ı deryâdır	Bâkî, G. 472-5

Daha önce incelenen beyitlerinde şiiri aşk denizinin dalgaları olarak nitelendiren Taşlıcalı Yahyâ Bey, aşağıdaki beyitlerinin ilkinde gazeli güzellik denizi (bahr-ı

Erse sözüm güherleri deryâ kulağına
Ağzım sadef gibi pür ederdi le‘âl ile Vasfî, G. 85-7

Sadef gûşun müzeyyen kılmağ için dürr-i lafzından
Kelâmın istimâ‘ eyler pes-i dîvârdan deryâ Bâkî, K. 28-16

Aşağıdaki beyitlerde Hayâlî, istiâre yoluyla “şair-sadef” benzerliğine yer verirken Nev‘î, sevgilinin dişlerini (dendân) anlattığı şiirinin nazım ehli için şiir denizine (bahr-ı eş‘âr) düşmüş saf inci olduğu kanaatindedir:

Tab‘-ı Hayâlî eyleyicek dürr-i nazm fâş
Daldı sadefler ol gam ile bahr-ı fikrete Hayâlî, G. 512-5

Nigârın Nev‘îyâ dendânı vasfı ehl-i nazm içre
Dür-i nâ-süftedir gûyâ ki düşmüş bahr-ı eş‘âra Nev‘î, G. 441-5

Güzel sözün cevher değerinde olduğunu söyleyen Bâkî, cevherin az bulunduğuna da işaret ederek şiirinin eşsiz oluşunun sebebinin de açıklamaya çalışırken Taşlıcalı Yahyâ Bey, şiirini okuyanların hayretler içinde kalacaklarından emin olduğu için “Maârif cevherini cahilin kulağına takma; cevher gibi sözümü dinle de hayret denizine dal.” demekten kendini alamamaktadır:

Çok olmaz bu tarzda gazel Bâkiyâ
Güzel söz güherdir güher az olur Bâkî, G. 504-5

Ebr-i nîsân gibi bu kilik-i güher-bârına
Eyledi gûş-ı cihânı sadef-i dürr-i semîn Bâkî, K. 27-27

Ma‘ârifin güherin takma gûş-ı nâdâna
Sözüm cevâhirini dinle bahr-ı hayrete dal Taşlıcalı Yahyâ, K. 20-29

Fuzûlî aşağıdaki beytinde sözleriyle Hz. Peygamber’i övdüğü için şiirlerinin nisan ayındaki buluttan düşen çiy tanesi (şebnem) gibi inci derecesine yükseldiğini söylemektedir:

Yümn-i na‘tinden güher olmuş Fuzûlî sözleri
Ebr-i nîsândan dönen tek lü‘lü-i şeh-vâre su Fuzûlî, K. 3-27

“Dürr” ve “güher” kelimelerinden başka “lü‘lü” ve “le‘âl” kelimelerinin de “şiir-inci” ilgisini dile getirmede kullanıldığı görülmektedir. Amrî’nin, sevgilinin la‘le benzeyen dudağının arzusuyla söz söylemeye başladığında can ipliğine inciler dizdiğini söylediği aşağıdaki dizeleri bu tür beyitlere bir örnek oluşturmaktadır:

Leb-i la‘lin ile güftâra gelsen
Dizersin rişte-i cânda le‘âli Amrî, G. 130-8

Usûlî şiirlerinin inci değerinde olduğuna işaret etmek için aşağıdaki beytinde “lü’lü” kelimesinden yararlanırken Muhibbî, sözlerinin inci ve mücevherden bile değerli olduğunu iddia ettiği dizelerinde “la’l” kelimesine yer vermiştir:

Tab‘-ı dür-bârn Usûlî bahr-ı ‘irfân olduğun
Sözlerin lü’lü-yi şeh-vâr olmayınca bilmedin

Usûlî, G. 73-8

Dürr ü cevherden dahi yegdir Muhibbî sözleri
Vereyim gûş eyleniz ol la‘l-i kânından haber

Muhibbî, G. 1043-5

Aşağıda şiirle (nazm, suhan, gazel...) inci ve mücevher (la‘l, dürr, güher, lü’lü...) arasında ilgi kurulan beyitlerde yararlanılan değişik münasebetler (benzetme, bağdaştırma, istiâre, tenasüp...) bir leff ü neşr kompozisyonu şeklinde bir arada verilmiştir. Bu münasebetler, sözü edilen ilginin sağlam bir zemine oturtulması ve daha da anlam kazanması açısından etkilidirler:

Tablo 5: Şiir-İnci İlgisi Açısından Etkili Olan Benzetme ve Bağdaştırmalar							
şiir	şair	elfâz	‘ulûm	ma‘rifet	tab‘, gönül, dil	leb, dendân, şebnem	kulak
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
dürr ü güher la‘l lü’lü le‘âl	gavvâs	tabak	bahr	deryâ	bahr, deniz	la‘l, sade, lü’lü, dürr	sade

Konuyla ilgili pek çok örnek arasından seçilmiş beyitlerin bir kısmı aşağıda verilmiştir. Beyitlerde “elfâz, nazm, hayâl-i hâs, kelâm, şi‘r, suhan, söz, ma‘nâ ve nazm-ı pâk” ile “dürr-i ‘Aden, dürr-i bî-bahâ, dürr ü gevher, güher, dürr ü le‘âl, dürr, gevher, cevâhir, mercân, lü’lü-yi ter” gibi ögeler arasında genellikle benzetme ve mukayeseye dayalı yakın bir ilginin kurulduğu görülmektedir. Bu arada “bahr, diş, leb, bahr-ı ‘ulûm, dehen, sade, gûş-ı kâ’inât, ma‘rifet deryâsı, kân, tabak, nisâr etmek, şermden kızarmak” gibi imgelerin, kısaca şiir-inci ilgisi olarak değerlendirilebilecek bu münasebeti destekledikleri ve beyitlerdeki “şiir, deniz, inci, diş, dudak” kompozisyonunu (tenasüp) tamamlayan bir işlev gördüklerini de söylemek mümkündür:

Kim görse bu elfâz ile nazmımı Muhibbî
Tahsînler ede diye ki yeg dürr-i ‘Aden’den

Muhibbî, G. 2099-5

Bir bahrdır bu nazm-ı latîfim ki fi‘l-mesel
Oldu hayâl-i hâsım ana dürr-i bî-bahâ

Taşlıcalı Yahyâ, K. 24-50

Ey Muhibbî dişleriyle leblerin zikr eyledin
İşiten dedi kelâmın dürr ü gevherden lezîz

Muhibbî, G. 362-7

Bana söyletsin sözü vasf-ı leb-i yâr isteyen Şi’rime kılsın nazar nazm-ı güher-bâr isteyen	Hayâlî, G. 395-1
Fi’l-mesel zât-ı şerîfidir anın bahr-ı ‘ulûm Deheni şekl-i sadeftir suhanı dürr ü le’âl	Hayâlî, K. 18-11
Doldu ey Yahyâ dür-i nazmınla gûş-ı kâ’inât Ma’rifet deryâsısın söz gevherinin kânısın	Taşlıcalı Yahyâ, G. 354-5
Getirdiler yine elfâzdan tabaklarda Kapında etmege ma’nâ cevâhirini nisâr	Vasfî, K. 6-35
Görüp bu türlü türlü nazm-ı pâkim şermden Bâkî Kızardı pençe-i mercân bozardı lü’lü-yi ter hem	Bâkî, G. 591-5

9. Şiir Altını (Altın, Gümüş, Sîm ü Zer)

Yukarıda görüldüğü gibi, şiiri pek çok beyitte inci ve mücevhere benzeten divan şairlerinin, şiirlerini altın, gümüş ve zümrüte benzettikleri beyitlerle de zaman zaman karşılaşmak mümkündür. Örneğin Bâkî, kalemini kırmızı bir kibrite (kibrît-i ahmer) benzettiği aşağıdaki beytinde, şiirlerindeki renkli anlamlardan yola çıkarak onları saf altın (zer-i hâlis) olarak tanıtmaktadır:

Zer-i hâlis gibi rengîn olup gitmekte eş’ârın Elinde hâme ey Bâkî meger kibrît-i ahmerdir	Bâkî, G. 457-5
--	----------------

Nev’î, bir beytinde “dînâr”la sözü karşılaştırıp şiir söylemeyi sevgili yolunda para harcamaya benzetirken başka bir beytinde sevgilisi uğruna şiirler saçtığını söylemektedir:

Çün degül vuslat müyesser etme sen dînâr harc Söz güherdir eyleme ey ‘âşık-ı dînâr harc	Nev’î, G. 41-1
Nisâr ettim dürr-i nazmım yolunda Eser eyler nisâr-ı sîm ü gevher	Nev’î, K. 20-30

Nev’î başka bir beytinde gazel söylemek için çimenin şaire zümrüt bir minder (bisât-ı zümürüdîn) vazifesi gördüğüne işaret ederek dikkatleri fiziksel şartların şairin iç dünyası üzerindeki etkisine çekmeyi amaçlamıştır:

Oldu çemende şimdi bisât-ı zümürüdîn Nazm ehline gazel demege tâze bir zemîn	Nev’î, G. 371-1
---	-----------------

Aşağıdaki dizelerde Taşlıcalı Yahyâ Bey, şiirinin her bir mısramın altına benzer bir kılıç (zer-nişân tîğ) olduğu; Bâkî ise altından nazım elbisesiyle (hil’at-ı nazm) dünyayı örttüğü iddiasındayken Muhibbî, kâtiplerin şiirlerini altın suyuyla yazdıklarını söylemektedir:

Şi‘rimin her mısra‘ı vasfında ey Yahyâ anın
Zer-nişân bir tığdır gûyâ sevâd-ı hat niyâm

Taşlıcalı Yahyâ, G. 253-5

Tab‘-ı sâhir-pîşene Bâkî gönüller meyl eder
Şekker-i şi‘r-i dil-âvîzin meger efsûnludur
Derme çatma geydirir iller libâsı şi‘rine
Hil‘at-ı nazm-ı cihân-gîrin senin altınlıdır

Bâkî, KIT. 17

Altın su ile şi‘r-i Muhibbî‘yi yazalar
Zerdûz-vâr san‘at-ı nazm içre zer-keşân

Muhibbî, G. 1785-7

Şiiri inci, mücevher, altın gibi değerli eşyalara benzeten şairlerin, şairi de “sarrâf” olarak düşünmeleri doğaldır. Gerçekten divan şairleri, sözü bir hammadde gibi değerlendirmişler ve onu bir kuyumcu titizliğiyle işleyerek güzel ve pahalı inciler, mücevherler elde etmişlerdir. Taşlıcalı Yahyâ Bey aşağıdaki dizelerinde bundan dolayı kendi kendine seslenerek düşüncesinin söz cevherine sarrâf olduğunu söylerken Muhibbî, “sarrâf” kelimesini ‘şiirle uğraşanlar, şiirden anlayanlar’ anlamında kullanmıştır:

Cevâhir-i suhana oldu fikretim sarrâf
Gerek ki kıymetimiz biline olup tahsîn

Taşlıcalı Yahyâ, K. 19-48

Gördü sarrâf-ı cihân şi‘r-i Muhibbî‘yi dedi
Kıymet-i cevheri bu nazm-ı güher-bâr sıdı

Muhibbî, G. 2686-5

Aşağıdaki beytinde kendini tatlı sözlü bir papağana (tûtî-i şîrîn-suhan), şiiri açık istiâre yoluyla mücevhere benzeten Usûlî, karşımıza bu kıymetli mücevherlerden anlayan bir sarraf kimliğiyle çıkmaktadır:

Bugün bir tûtî-i şîrîn-suhansın
Ki bu gevherlerin sarrâfı sensin

Usûlî, Yenice ŞEHR. 97

10. Şiir Şarabı (Şarâb, Mey, Mül, Bâde)

Pek çok beyitte şiiri “âb-ı hayât” ve “âb-ı zülâl”e benzettikleri görülen divan şairleri, şiiri bazı beyitlerde de şaraba benzetmişlerdir. Divan şairlerinin bu yakıştırmaları, şiirin insan ruhunda oluşturduğu güzel duygulardan kaynaklanmaktadır. Bu benzetmeyle şairler, aslında şiirin insana ilhâm verme, duygularını dile getirme gibi niteliklerine dikkat çekmeyi amaçlamışlardır. Örneğin aşağıdaki beytinde Hayâlî, insanı neşelendirmesinden yola çıkarak, şiiri için “bâde” ifadesini kullanmıştır:

Hayâlî nazmının her nüktesinden neş‘e tahsîl et
Hakikat câmı içre bâde-i bezm-i ezeldir bu

Hayâlî, G. 460-5

Taşlıcalı Yahyâ Bey aşağıdaki beyitlerin ilkinde şiir-şarap benzetmesini şiirin insan ruhuna getirdiği canlılık ve coşku nedeniyle tercih etmekte; ikinci beyitte bu benzetmeyi “şarâb-ı nazm”

terkibiyle dile getiren Nev‘î ise son örnekte âşığın aşkını dile getirmesinden dolayı şair ırkının damarlarında ezelden beri kan yerine sevgi şarabının (şârâb-ı mahabbet) dolaştığını söylemektedir. İstisnasız bütün divan şairlerinin şiirlerinde, kendilerini âşık olarak tanıtmalarının bir hikmeti de bu olsa gerektir:

Mahabbet ehline cânlar bağışlar ey Yahyâ
Şârâb-ı nâba bedeldir bu şi‘r-i rengînim Taşlıcalı Yahyâ, G. 290-5

Şârâb-ı nazmı içer zarf-ı harf ile Nev‘î
Harîf olur ana devr içre şimdi şâ‘ir yok Nev‘î, G. 232-5

Velî kan yerine oluptur ezelden
Şârâb-ı mahabbetle pür ‘irk-ı şâ‘ir Nev‘î, K. 55-15

Bâkî, kadehe benzettiği divanının (câm-ı nazm) elden ele dolaştığını ve bu kadehin içinde bulunan şaraba benzeyen şiirleri sayesinde ünlü İran şairi Câmi kadar büyük bir şöhrete kavuştuğunu düşünmektedir:

Cihâmî câm-ı nazmım şi‘r-i Bâkî gibi devr eyler
Bu bezmin şimdi biz de Câmi-i devrânıyız cânâ Bâkî, G. 59-5

Nev‘î’nin aşağıdaki beytinde divan şairlerinin şiirlerine şarap yakıştırması yapmalarının sebebini daha iyi anlamak mümkündür. Gerçekte şairi mest eden, sevgilinin güzelliği ve özellikle de la‘l gibi kırmızı dudağıdır. Şiir, sevgilinin la‘l renkli dudağını anlattığına göre okuyanların bu şiirin şairi için “Sarhoş!” demeleri de doğaldır. Bu arada çok önemli bir hususa dikkat çekmekte yarar vardır. Bu husus, divan şairlerinin şiirlerini benzettikleri şarabı hemen hiçbir beyitte gerçek anlamıyla kullanmamış olmalarıdır. Bu tür beyitlerde şarabı tamamen simgesel ve mecâzî anlamıyla kullanan şairlerin şarap içmeleri, yârin kırmızı dudağının anlatıldığı şiirleri okumalarından; sarhoş olmaları da sevgilinin güzelliği karşısında hayranlıkla büyülenip ne yapacaklarını şaşırmasından başka bir şey değildir:

Câm-ı la‘lin şevkine bezm-i visâlinde senin
Şi‘r-i rengînim görenler dediler mestânedir Nev‘î, G. 55-4

11. Şiir Kevseri (Kevser, Âb-ı Hayât, Âb-ı Hayvân, Âb-ı Zindegânî...)

Değişik beyitlerde şiirlerinin Hz. İsa’nın nefesi gibi insanı ihyâ ettiğini ve insan ruhunu canlandırdığını söyleyen 16. yüzyıl divan şairleri, şiirin insan için bir tür ölümsüzlük vesilesi olduğu kanaatindedirler. Örneğin Helâkî, şairlikteki başarısından ötürü kendini Hızır, sözlerini de “âb-ı hayât” diye tanımladığı aşağıdaki dizelerinde bu düşüncüyü ortaya koymuştur:

Kendisi Hızır u sözleri âb-ı hayâtır
Zulmet midâd u anda Skender-siyer kalem Helâkî, K. 1-11

Taşlıcalı Yahyâ Bey, aşağıdaki beytinde muhayyel bir şaire seslenerek ona önce alçak gönüllü olmayı tavsiye etmekte, ardından da sözlerini âb-1 hayât gibi ölümsüz kılması gerektiğini söylemektedir. Zira ancak bu yolla kendisi gibi adını sonsuza kadar yaşatması mümkün olabilecektir:

Yüzünü hâk-i kadem kıl sözünü âb-1 hayât
Şi’r-i cân-bahş ile Yahyâ gibi ihyâ olagör
Taşlıcalı Yahyâ, G. 125-5

Aşağıdaki beyitlerde Taşlıcalı Yahyâ Bey, âb-1 hayât gibi şiirleriyle bütün dünyayı doldurduğunu söylerken Vasfî ile Hayâlî, Arabî harflerle yazılmış divanlarındaki şiirlerini zulmet içindeki âb-1 hayvâna benzetmektedirler:

Benim gün gibi eş’ârım cihân-gîr oldu ey Yahyâ
Hayât âbını dünyâda ziyâde râyegân ettim
Taşlıcalı Yahyâ, G. 262-7

Gören hat-1 ‘Arabî içre ma’nî-i hâsın
Sanır ki âb-1 hayât etti zulmet içre karâr
Vasfî, K. 1-38

Hattım üzre sözüm gören buldu
Karanulukta âb-1 hayvânı
Hayâlî, K. 16-28

Aşağıdaki beyitlerde Nev’î, şöhretleri zamanı aşmış ünlü kahramanları örnek göstererek açık bir üslûpla ölümsüzlüğün şiirle elde edilebileceğini söylerken Bâkî, şiir için “âb-1 zindegânî” ve “hayât-1 câvidânî” terkiplerini kullanmıştır:

Âb-1 hayât-1 nazm iledir zinde-nâmlık
Zinde degül mi Husrev u Efrâsiyâb u Sâm
Nev’î, K. 33-17

Safâ-yı şi’r-i Bâkî bâ’is-i mihr ü mahabbettir
Bu âb-1 zindegânî ol hayât-1 câvidânîdir
Bâkî, G. 450-7

Diğer yandan Muhibbî, irfan bağına dolaşıp söylediği şiirlerinin “âb-1 hayvân” gibi okuyanlarına canlar bağışladığını iddia ederken Usûlî, ölümsüzlüğün sevgilinin ağzından çıkan sözlerde olduğunu düşünmektedir. Zira sevgili, ağzından çıkan ve kevser şarabını andıran sözlerle şaire daimî bir sarhoşluk (mest-i müdâm) vermektedir:

Dolanır su gibi tab’ım dem-â-dem bâğ-1 ‘irfânı
Muhibbî sözlerim cânlar bağışlar âb-1 hayvândır
Muhibbî, G. 480-5

Dehânından çıkan sözler meger kevser şarâbıdır
Ki bir cür’ayla cânımı yine mest-i müdâm ettin
Usûlî, G. 66-4

Taşlıcalı Yahyâ Bey de Usûlî’nin yukarıdaki beytinde yaptığı gibi, sevgilinin sözlerindeki kevser tadına işaret edip şiirlerinin “mâhî-i kevser” oldukları için bütün dünya tarafından ilgi gördüklerini söylemektedir:

Sözü tatlıdır âb-1 kevser gibi
Yüzü kutludur verd-i ahmer gibi
Taşlıcalı Yahyâ, Dîbâce, Nev’-i diger. 7

Beytleri mâhî-i kevser gibi
Halk-ı cihân tâlibi vü râğıbı

Taşlıcalı Yahyâ, Dîbâce, MES. 11

12. Şiir Askeri (Asker, Leşker, Sipâh, Pehlevân, Dilâver, Merd, Çâpük-süvâr...)

Pek çok beyitte kendilerini şiir ülkesinin sultanı ilan ettikleri görülen 16. yüzyıl divan şairleri, şiiri de zaman zaman saltanatlarını koruyan askerler, fedailer ve yiğitler olarak tanıtmışlardır. Örneğin Nev‘î, aşağıda verilen beyitlerin ilkinde kendisini bir yandan nazım ve nesir pasdişahı (pâdişâh-ı nazm u nesr), bir yandan da kara ve denizlerin sultanı ilan ettikten sonra “şiir askerleri ile ‘âlî bir dîvân” kurduğunu söylemektedir. Benzer şekilde Bâkî de ikinci örnekte divanındaki şiirlerinin satırlarını asker olarak tanımlarken son beyitte Hayâlî, gelmiş geçmiş bütün şairlerin (kendi) askerleri olduğunu söyleyerek dikkatleri şairlikteki üstünlüğüne çekmeye çalışmıştır:

Pâdişâh-ı nazm u nesrim bahr u ber sultânıyım
Leşker-i eş‘ârdan bir ‘âlî dîvân eyledim

Nev‘î, G. 269-4

Vasf-ı kaddinle hırâm etse ‘alem gibi kalem
Leşker-i satrı çeker defter ü dîvân saf saf

Bâkî, G. 159-7

Mülk-i nazmın kenz-i lâ-yefnâya mâlik şâhiyem
Leşkerimdir şâ‘irân-ı evvelin ü âhirin

Hayâlî, K. 23-39

Taşlıcalı Yahyâ Bey’le Muhibbî aşağıdaki beyitlerinde “leşker” yerine aynı anlama gelen “sipâh” kelimesini kullanmışlardır. Taşlıcalı Yahyâ Bey, divanının her bir yaprağını zırlı bir askere benzetirken Muhibbî, nazım askerini dört bir yana yerleştirerek hezimetini ümit edenlere meydan okumaktadır:

Her varakı oldu sufûf-ı sipâh
Şâmî zırhlar ana hatt-ı siyâh

Taşlıcalı Yahyâ, Dîbâce, MES. 7

Muhibbî her yâne çekti sipâh-ı nazmın çün
Din imdi kasd eden gelsin inhizâmımıza

Muhibbî, G. 2364-5

Taşlıcalı Yahyâ Bey’in şiirlerini Osmanlı yeniçerilerine benzettiği aşağıdaki beyti bu anlamda dikkat çekicidir. Osmanlının eğitilmiş yeniçerileriyle Anadolu’yu fethetmesi gibi şair de taze ve güzel şiirleriyle şevk diyarının kapılarını açmıştır:

Açtım diyâr-ı şevki eş‘âr-ı tâzem ile
Rûm’u yeniçerileriyle mânend-i âl-i ‘Osmân

Taşlıcalı Yahyâ, G. 322-8

Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Hayretî ve Usûlî gibi bazı divan şairleri, şairle pehlivan arasında bağlantı kurarak kendilerinin de sanat alanında pehlivanlar kadar güçlü, yiğit ve cesur olduklarına işaret etmek istemişlerdir. Örneğin Hayâlî, nazım ülkesinin (kişver-i nazm) pehlivanı olarak rakiplerine meydan okurken sanat gücü sayesinde rakiplerine

üstüklük sağladığını düşünen ve Allah’a şükreden Taşlıcalı Yahyâ Bey, nazmın da nesrin de pehlivanı olmakla övünmektedir:

- Kişver-i nazmın Hayâlî pehlevânıdır bugün
Gelmesin meydânına anın hele oranı bir Hayâlî, G. 113-5
- Kimseler nazm ile gelmezse n’ola meydânıma
Minnet ol Allah’a oldum san’atında pehlevân Taşlıcalı Yahyâ, K. 2-38
- Nazm u nesrin pehlevânı bahr u berrin serveri
Hem kemâl ile müselleme zü-fünûn u nâm-dâr Taşlıcalı Yahyâ, K. 11-26

Taşlıcalı Yahyâ Bey’in böylesine kendine güvenir üslûbuna karşı Hayretî ve Usûlî daha alçakgönüllü görünmektedirler. Hayretî, söz (suhan) meydanının bir pehlivanı olmakla övünürken Usûlî, kendi kendine seslenip “Sen sanatında pehlivan ol, gerisini merak etme.” der. Usûlî’nin aşağıda verilen beytinde şiir konusunda sanatın gereklerini, okuyucu ve diğer muhataplarının beklentilerinden önemli görmesi de ayrıca dikkat değer bir ayrıntıdır:

- Şimdilik bir pehlevânıyım suhan meydânının
Döst u düşmân içre destimde mukarrerdir kılıç Hayretî, K. 11-32
- Ey Usûlî san’atında pehlevân ol gam yeme
‘Aşk cân-bâzı isen Allah onara kârını Usûlî, G. 128-10

Hayâlî, dil kılıcıyla (tîğ-i zebân) bütün dünyaya hakim olduğunu söylerken bunu söz (suhan) meydanının “çâpük-süvâr⁶” ve “pehlevân”ı olmasına, yani sanattaki üstün kabiliyetine bağlamaktadır:

- N’ola tutsa Hayâlî ‘âlemi tîğ-i zebânıyla
Suhan meydânının çâpük-süvârı pehlevânıdır bu Hayâlî, G. 461-5

Hayretî ile Nev’î şairlik güçlerini “dilâver⁷” ve “merd” kelimeleriyle anlatmaya çalışmaktadırlar. Hayretî, şiirlerindeki beyitlerin dilâverler gibi ellerinde kılıçlarla saf tuttıklarını; Nev’î ise gazel ayetleriyle söz tellerinin kendisine ezberletildiğini, böylece “merd-i suhan-perdâz” olduğunu iddia etmektedir:

- Şöyle sâflar bağladı ebyât-ı şi’rim gûyiyâ
Ellerinde şol dilâverler gibi vardır kılıç Hayretî, K. 11-33
- Sende hatm olmuştur âyât-ı gazel etvâr-ı söz
Hak budur kim Nev’îyâ merd-i suhan-perdâzsın Nev’î, G. 325-5

Muhibbî, aşağıdaki beyitlerinde hem dilâverlik hem de mertlik iddiasındadır. Beyitlerinin birinde pehlivanca sözler söylediğini belirtip nazım meydanındaki

⁶ Çâbü-k-süvâr (f.b.s.c.: çâbü-k-süvârân) : iyi at süren, ata iyi binen. (bkz : çâbü-k-inân). (Devellioğlu, 1998)

⁷ Diâver (f.b.s.c. : dilâverân) : 1. yiğit, yürekli. 2.i erkek adı. (Devellioğlu, 1998).

yiğitliğini dile getirirken başka birinde mert olduğuna yemin etmektedir. Doğal olarak bu yolla, diğer şairler gibi o da şairliğin bir yüreklilik ve cesaret işi olduğunu, dışarıdan görüldüğü kadar basit ve kolay olmadığını vurgulamak istemiştir:

Meydân-ı nazm içinde Muhibbî dilâverim
Her söz ki anı söyledim ol pehlevânedir

Muhibbî, G. 454-5

Ey Muhibbî nazm ile bürdün nicesin Nizâmî
Ehl-i nazmın arasında merdsin vallâh merd

Muhibbî, G. 344-5

13. Şiir Kılıcı (Kılıç, Tığ, Şemşîr, Hancer, Niyâm)

Divan şairleri şiiri, çoğu zaman hançer, kılıç, ok gibi kesici eşya ile benzerlik kurarak rakip şairlerin ve kendilerini eleştirmeye kalkanların seslerini kesmek, iddialarını boşa çıkarmak için kullanmışlardır. Bu durumda daha önce kullandıkları padişah, sultan, emir, leşker, sipâh, pehlivan, dilâver gibi benzetmeler de göz önünde bulundurulduğunda alegorik bir ordu (devlet) mazmunu ortaya çıkmaktadır. Bu tür beyitlerde şairler, şiir sahasındaki saltanatlarını güvenceye alma çabasında olduklarından şairler gayet otoriter, tavizsiz ve kendilerine güvenir bir üslup kullanmışlardır. Örneğin aşağıdaki ilk beytinde söz söyleyen yaratılışını (tab‘-ı suhandân) cevher saçan bir kılıca (tığ-i cevher-dâr) benzeten Nev‘î, ikinci beytinde kalemlerle kılıcı yanyana düşünerek her iki sahadaki zaferi için Allah’ın yardımını dilemektedir:

Takarrüb kesb ederse yaraşır yanında erkânın
Ki anın tığ-i cevher-dâridir tab‘-ı suhan-dânı

Nev‘î, K. 49-13

Tığ u kalemin Hak ede mansûr u muzaffer
Tûğ u ‘alemin eyleye serdâr-ı sa‘âdet

Nev‘î, K. 8-10

Diğer yandan aşağıdaki beyitlerin ilkinde Vasfî, Nev‘î gibi himmet görmesi hâlinde bu dünyada mutluluğa kavuşabileceğini ve söz ülkesinin saltanatını ele geçirebileceğini söylerken Hayâlî’nin dil kılıcıyla (tığ-i zebân) bütün âlemi ve anlam ülkesini fethetmiş olmasından hem sözü edilen himmete hem de mutluluğa kavuştuğu anlaşılmaktadır:

Lutf edip himmetler in‘âm eylesen ben bendene
‘Âleme tığ-i zebân ile olurum kâmrân

Vasfî, K. 7-38

Tutarım tığ-i zebân ile suhan milketini
Himmet ederse bana husrev-i Cemşîd-cenâb

Vasfî, G. 5-6

N’ola tutsa Hayâlî ‘âlemi tığ-i zebânıyla
Suhan meydânının çâpük-süvârî pehlevânıdır bu

Hayâlî, G. 461-5

Me‘ânî mülkünü tığ-i zebânım birle feth ettim
Olaldan pâdişâhım sen serîr-i mülk sultânı

Hayâlî, K. 14-28

Taşlıcalı Yahyâ Bey de Hayâlî gibi söz ülkesini fethetmenin (feth-i kelâm) yârin himmetine bağlı olduğunu bildiği için şiirindeki her bir dizeyi sevgiliyi anlatan altın bir kılıç (zer-nişân tîğ) olarak tanıtmaktadır:

Var kûy-ı yâra ola ki feth-i kelâm ola
Yahyâ Kelîm’e cây-ı niyâz oldu çünkü Tûr

Taşlıcalı Yahyâ, G. 129-7

Şi’rimin her mısra’ı vâfında ey Yahyâ anın
Zer-nişân bir tîğdir gûyâ sevâd-ı hat niyâm

Taşlıcalı Yahyâ, G. 253-5

Ancak Taşlıcalı Yahyâ Bey, bununla da yetinmemektedir. Ona göre şiir, iş olsun diye söylenmez. Bir anlamı, bir gayesi olmalıdır. Nitekim şair, kendi şiirinde hâl dilinin kılıcıyla (tîğ-i zebân-ı hâl) bunu başardığı kanaatindedir:

Şi’r-i Yahyâ gevher-i tîğ-i zebân-ı hâlidir
Sözlerinin hâleti da’vâsının ma’nâsı var

Taşlıcalı Yahyâ, G. 56-7

Nev’î, sevgilinin dudağını dilinden düşürmeyerek şiirinin kılıç gibi güçlü ve etkili olmasını sağlamış; Hayretî de şiirine dil uzatanların seslerini nazım kılıcıyla (şemşîr-i nazm) kesmiştir. Aşağıdaki beyitler de göstermektedir ki şairler eleştirilere verilecek en güzel cevabın güzel ve etkili şiir söylemekten geçtiğinin bilincindedirler. Onlara göre şiirin reddedilmez güzelliği karşısında hiç kimse sesini çıkaramayacaktır:

Murassa’ eyledi şemşîr-i nazmın ey Nev’î
Dilinde la’l-i lebi vasfı ol dürr-i ‘Aden’in

Nev’î, G. 235-5

Ben gideli dili uzamış müdde’îlerin
Şemşîr-i nazmımı göricek kestiler sesi

Hayretî, G. 485-6

Taşlıcalı Yahyâ Bey de rakiplerini şiirlerindeki ateşli kılıçlar (şemşîr-i âteş-bâr) gibi etkili dizelerle susturmuş olmalı ki şiir fenninde hiç kimseye boyun eğmemekle övünme hakkını kendinde görmektedir:

Şi’rimin her mısra’ı şemşîr-i âteş-bârdır
Kamı bir Yahyâ gibi fenninde mağlûb olmayan

Taşlıcalı Yahyâ, G. 316-5

Şiir kılıcını rakiplerine yeteneklerini ispatlamak için kullanan şairlere karşılık Fuzûlî, her satırı can alıcı bir hançer olan şiiriyle karamsar ve bahtsız ruhlara gerçeği haykırma, zorla da olsa gerçeği onlara kabul ettirme ve bu kör ruhları aydınlığa kavuşturmanın mutluluğuyla Allah’a hamd etmektedir:

Bi-hamdi’llah ki hâlâ dîde-i bed-h’âha na’tinden
Fuzûlî nazmının her satırında bir cân-sitân hancer

Fuzûlî, K. 4-28

Ayrıca Fuzûlî, yerine göre gönüllere batan bir ok (dil-sûz nâvek), yerine göre de kan döken bir hançer (hûn-feşân hancer) olarak tanımladığı şiiriyle adeta cihad ederek kâfirleri acze düşürmekte ve onlara söyleyecek söz bırakmamaktadır:

Zebân-ı hâmesi isbât-ı i‘câzında küffâra
Gehî dil-sûz nâvek gösterir geh hûn-feşân hancer

Fuzûlî, K. 4-29

14. Şiir Güzeli (Güzel, Şâhid, Nigâr), Şiir Sevgilisi (Sevgili, Mahbûb, Ma‘şûk)

16. yüzyıl divan şairlerinin sevgili için kullandıkları bazı sıfatları şiir için de kullanmış olmaları, şiire verdikleri değeri göstermesi bakımından önemlidir. Zira bu, onların şiiri en az sevgili kadar sevdiklerini ve değerli bulduklarını göstermektedir. Hatta zaman zaman şiiri, Fuzûlî’de olduğu gibi sevgilinin tahtına oturttukları da olmuştur:

Şi‘r bir ma‘şûktur hüsn-i ‘ibâret zîveri
Cân u dilden nâzenîn mahbûblar ‘âşıkları

Fuzûlî, MÜF. Dîbâce

Görüldüğü gibi oldukça açık bir ifadeyle şiiri sevgili olarak tanımlayan şair, bununla da yetinmeyip şiirin, söylenişteki güzelliğin süsü; nazlı ve hassas gönüllerin de onun âşıkları olduğunu söyleyerek şiirin söylenişindeki bazı önemli noktalara işaret etmektedir. Fuzûlî, başka bir beytinde de şiiri gönül almak için ikide bir gayb örtüsü altından yüzünü gösteren işveli ve amber saçlı bir güzel (nigâr-ı ‘anberîn-hat) olarak tarif etmektedir:

Bir nigâr-ı ‘anberîn-hattır gönüller almağa
Gösterir her dem nikâb-ı gaybdan ruhsâr söz

Fuzûlî, G. 119-4

Fuzûlî’nin yukarıdaki beyti ve Muhibbî’den alınan aşağıdaki beyit, aynı zamanda divan şairlerinin şiirde anlamın yeriyle ilgili düşüncelerini göstermeleri açısından da dikkate değer görünmektedir. Beyitlerdeki “şiir örtüsü” imgesiyle her iki şairin de anlamı simgeledikleri düşünülebilir. Bu değerlendirme doğrultusunda Fuzûlî’nin, şiirin ancak anlamıyla ilgi çekebileceği; Muhibbî’nin ise kıymetini bilmeyenlerin şiirdeki anlamın farkına varamayacağı görüşünden hareket ettiği kabul edilebilir. Ayrıca Muhibbî, bir beytinde şiirdeki anlamların öyle kolayca anlaşılamayacağını da dile getirmektedir:

Bir güzel mahbûbdur yüzden nikâbın almazam
Kıymetin bilmezlere göstermeye dîdâr şi‘r

Muhibbî, G. 965-3

Taşlıcalı Yahyâ Bey de Fuzûlî ve Muhibbî gibi kolayca anlaşılmasını şiir için bir eksiklik olarak görmek yerine, aksine bunu şiir açısından meziyet olarak değerlendirmektedir. Şiirlerindeki kendine özgü üslûp ve fark edilmesi güç anlamı dile getirmeye çalışan Taşlıcalı Yahyâ Bey, bir taraftan da bunu şiirin namusuna düşkün, iffetli bir güzel (nigâr-ı perde-nişîn) olmasına bağlamaktadır:

Hayâl-i bîkr ile gûyâ ki beyt-i ma‘mûrum
Sarây-ı şivede gûyâ nigâr-ı perde-nişîn

Taşlıcalı Yahyâ, K. 19-44

Aşağıdaki beyitlerde Nev‘î, şiirini “sâde-rû” bir güzele, üslûbunu da renkli bir elbiseye benzetirken Bâkî, şiirin anlamını gümüş tenli sevgili (sîm-ten dildâr) ile açıklamaktadır. Bâkî’ye göre nasıl güzeller kendilerine yakışan elbiseler giyerlerse şairlerin de şiirlerine uygun bir üslûp ve anlam giydirmeleri gerekmektedir:

Bu şi‘rim sâde-rû bir hûba benzer
Libâsı Nev‘îyâ rengîn edâdan

Nev‘î, G. 348-5

Ma‘nî-i pâkize ey Bâkî edâ-yı hûb ile
Sîm-ten dildâra benzer ki libâsı yaraşa

Bâkî, G. 148-5

Bâkî bir beytinde şiir yerine anlamı, güzele benzetmektedir. O, misk kokulu kaleminden döktüğü damlalarla anlam güzelinin (şâhid-i ma‘nâ) yüzüne benler yapmakla övünürken Taşlıcalı Yahyâ Bey de aynı benzetmeyi kullanarak şiir denizinden, yani gönlündeki şiire yatkın engin yeteneğinden anlama ipek bir elbise giyirdiğini söylemektedir:

Noktalar kim dökülür hâme-i müşğîninden
Her biri şâhid-i ma‘nâya olur hâl-i ‘izâr

Bâkî, K. 29-32

Şi‘r-i Yahyâ’da me‘ânî bir müselleme hûbdur
Bahr-ı nazımından giyiptir âsumânî bir harîr

Taşlıcalı Yahyâ, G. 132-5

Bâkî, şiirdeki yenilik ve farklılığa dikkat çekmek için başka şairlerin şiirlerini sıradan, basit bir güzele (olıcak hûb), kendi şiirlerini ise şûh ve tâze bir güzele benzetirken Hayâlî, pek çok haksız eleştiri (ta‘ne-i ağyâr) almasına rağmen anlam güzelini (şâhid-i ma‘nâ) avlamakla övünmektedir:

Olıcak hûba gönül vermeye ‘irfân ehli
Şi‘r-i Bâkî gibi hem şûh gerek hem tâze

Bâkî, G. 156-5

Ey Hayâlî şâhid-i ma‘nâyı sayd ettin velî
Her taraftan sana sanma ta‘ne-i ağyâr yok

Hayâlî, G. 244-5

15. Şiir Süsü (Süs, Zînet, Zîver, Zeyn)

İncelenen divanların birçoğunda şiirin ideal bir süs aracı olarak tanımlandığına da şahit olunmaktadır. Örneğin aşağıdaki beyitlerin ilkinden de anlaşılacağı gibi Bâkî’nin padişahın lutfuna mazhar olduğunu gören Nev‘î, aynı lutfâ mazhar olmak için onun yaptığı gibi şiirleriyle süslediği divanını padişaha sunmayı düşünmektedir:

Bâkiyâ ser-levha-yı eş‘ârı tezhîb eyle kim
Müşkilin lutf-ı şehensâh etti altın gibi hall

Bâkî, G. 252-7

Serîr-i devlete ‘arz et kelâm-ı mevzûnu
Sözün güherleri zeyn eylesin bu dîvânı

Nev‘î, K. 50-7

Hayâlî, şairlik gücünü ispat etmek için, şiir ehline süslü ve güzel (zîbâ) bir gazel sunarken Taşlıcalı Yahyâ Bey, “Besmele”nin sözlerin başında “sünbül-i zîbâ” olduğunu

belirttikten sonra süslü ve güzel sözünün (kelâm-ı zîbâ) ruhlara gıda olduğunu ifade etmektedir:

Ey Hayâlî vardı bir zîbâ gazel nazm ehline
Her biri olsun buna hâzır-cevâp eglennesin
Hayâlî, G. 435-5

Besmele kim sözlerin a'lâsıdır
Söz başının sünbül-i zîbâsıdır
Taşlıcalı Yahyâ, Dîbâce

Gıdâ-yı rûh idi lutf-ı kelâm-ı zîbâsı
Zebânı bülbülü şîrîn-makâl idi gûyâ
Taşlıcalı Yahyâ, K. 26-22

Muhibbî de şiiirlerine öyle güzellikler katmış, onları öyle süslemiştir ki akıllı olan herkesin elinden bırakmaksızın şiiirlerini okuyacağından ve her bir sözü için “Helâl olsun! Çok güzel olmuş!” (Zihî!) diyeceğinden emin görünmektedir:

Şi'r-i dil-sûza Muhibbî öyle zînet verdi kim
Ehl-i derd olan komaz elden anı her an okur
Muhibbî, G. 542-5

İşitip şi'rimi yâhûd görenler
Derler her sözüm için zihîdir
Muhibbî, G. 1023-7

Taşlıcalı Yahyâ Bey, güzel gazellerini sevgiliden aldığı şevk ve ilhâmle söylediği için hiçbir şekilde ondan şikâyet etme cesaretini gösteremezken Helâkî, böyle bir ilhâm kaynağına sahip olmamaktan yakınmaktadır:

Şevk ile Yahyâ kulun ra'nâ gazeller söylesin
Nice bir senden sana şâhım şikâyet eylesin
Taşlıcalı Yahyâ, G. 335-5

Nazm-ı hasende erdi Helâkî kemâle âh
Bir husrev olmadı ki nasîr ü zahîr ola
Helâkî, G. 6-7

Bunlara karşılık gazeli her ortam (mahfil) için zînet sayan Fuzûlî, divanının önsözünde yer alan başka bir kıt'asında farklı bir yaklaşımla şiiiri süs olarak görmenin yanlışlığına dikkat çekmekte ve iyi bir şairin süse başvurmaksızın da güzel şiiirler söyleyebileceğini savunmaktadır. Ona göre şiiiri bir süs olarak görmek, ancak yeteneksiz, gerçek şiiirden habersiz şairlere yakışır:

Ki her mahfilin zînetidir gazel
Hîred-mendler san'atıdır gazel
Fuzûlî, KIT. Dîbâce

Ol dür-i dürc-i ene efsah ki hikmet dâyesi
Şi'r şehdiyle leb-i cân-perverin ter kılmış
Şi'r bir zîverdir ammâ biz kimi nâkıslara
Ol ki kâmilidir anı muhtâc-ı zîver kılmamış
Fuzûlî, KIT. Dîbâce

Hayâlî, sözü güzelleştirmek için teşbihten daha fazlasına ihtiyaç olduğuna dikkat çekerken Taşlıcalı Yahyâ Bey'le Vasfî, şiiirleriyle divanlarını süslediklerini söylemekte,, Bâkî ise denizin sade fi inci yapmak için sözlerinden meded umduğunu belirtmektedir:

Teşbîh sâde vermez zînet söze Hayâlî Rengîn edâ gerektir eş‘âr-ı dil-güşâda	Hayâlî, G. 471-6
Sütûr-ı nazm-ı cân-bahş ile tezyîn oldu dîvânım Me‘ânî kasrına gûyâ ki yer yer nerdübân ettim	Taşlıcalı Yahyâ, G. 262-6
Zülfün evsâfında Vasfî bir gazel yazmış yine Tâze sünbüllerle tezyîn eylemiş dîvânımı	Vasfî, G. 88-8
Sadef gûşun müzeyyen kılmağ için dürr-i lafzından Kelâmın istimâ‘ eyler pes-i dîvârdan deryâ	Bâkî, K. 28-16

16. Şiir Gelini (Gelin, ‘Arûs)

16. yüzyıl divan şairleri, çok büyük bir özen isteyen, hassas ve titiz bir çalışmayı gerektiren şiir söylemenin güçlüğüne işaret etmek için “nâzlı, nâzik, ince, zarîf, nâzenîn, ‘arûs” gibi sıfat ve benzetmeleri kullanmışlardır. Örneğin Muhibbî, aşağıdaki beyitlerinde kendinden önce hiç kimsenin böylesine nazik ve ince sözler söylemediğini, onları görenlerin taze gülden bile nazik olduklarını itiraf edeceklerini iddia etmektedir:

Suhan-ı nâziki kim göre Muhibbî dedi ol Görmedi kimse bu nev‘a suhanı nâzik-ter	Muhibbî, G. 1037-5
Rengîn sözün kim göre nazmında Muhibbî Diye gül-i terden bu gazeller dahi nâzik	Muhibbî, G. 1633-5

Muhibbî, başka bir beytinde ise ince hayalleriyle nazik ve renkli üslûbunu delil olarak gösterip şiirlerini Nizâmî’nin şiirlerine denk saymaktadır:

Nazmım Muhibbî nazmına benzer Nizâmî’nin İnce hayâl nâzik ü rengîn edâyı gör	Muhibbî, G. 850-5
---	-------------------

Bir beytinde şiirine “Nâzenînim!” diye seslenen Hayâlî, bir diğeri daha açık bir şekilde önce gazeli servi boylu, lâle yanaklı bir sevgiliye benzetmekte; ardından sevgilinin düzgün boyu ile gazelin vezinli ve âhenkli oluşu arasında münasebet kurarak şiirin sevgili gibi “mevzûn u hûb u nâzik” olduğuna işaret etmektedir:

Hayâlî nakşına bakıp güşâde olmağa dâ‘im Bu şi‘r-i nâzenînim defter ü dîvâna tapşırdım	Hayâlî, G. 362-5
Şol serv kadd-i lâle-ruha bir gazel dedim Mevzûn u hûb u nâzik igen bî-bedel dedim	Hayâlî, G. 332-1

Bâkî aşağıdaki beyitlerin ilkinde divanını “zarâfet gülistânı”na benzeten Hayretî’ye destek verircesine şiirin yiğit bir edanın (levendâne) yanı sıra ince ve hoş (zarîfâne) bir üslûpla da söylenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir:

Bir zarâfet gülistânıdır bu yerler Hayretî Sad-hezârân bülbül-i bâğ-ı belâgatlar kopar	Hayretî, G. 47-5
---	------------------

Bâkiyâ tarz-ı şi‘r böyle gerek
Hem zarîfâne hem levendâne

Bâkî, G. 130-7

Aşağıdaki ilk örnekte şiir ve zarafetten hiç usanmadığını söyleyen Nev‘î, ikinci örnekte şiir gelini (‘arûs-ı şi‘r) imgesine yer vermiştir:

Vasf-ı hatın eyler bu sakalından utanmaz
Nev‘î dahi şi‘r ile zarâfetten usanmaz

Nev‘î, G. 191-5

Nev‘î ‘arûs-ı şi‘re verip zîver-i edâ
Nazm ehline unuttura Selmân revîşlerin

Nev‘î, G. 319-5

Şiir gelini imgesini Nev‘î’nin yanı sıra Taşlıcalı Yahyâ Bey’le Hayâlî de kullanmıştır. Taşlıcalı Yahyâ Bey şiir gelininin (‘arûs-ı nazm) yüzünün, parlaklığıyla güneşi aydınlatmasını beklerken Hayâlî, renkli şiirleriyle nazım gelinini süsleyerek ona inci ve mücevherleri bile gölgede bırakacak bir güzellik kazandırmıştır:

‘Arûs-ı nazm açtıkça nikâbın
Münevver kıl cemâli âfitâbın

Taşlıcalı Yahyâ, İstanbul ŞEHR. 69

‘Arûs-ı nazma zîver vereli eş‘âr-ı rengînin
Dürün bağı delindi yere geçti cevherin kâni

Hayâlî, K. 22-18

SONUÇ VE DEĞERLEDİRME

Bu değerlendirmeler ışığında bazı 16. yüzyıl divan şairlerinin teşbih ve istiâre yoluyla şiirle ilgili yaptıkları benzetmeleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- Divan şairleri de günümüz şairleri gibi şiir, şair, eser ve okur gibi poetik olgu ve kavramlar üzerinde durmuşlar ve bunlarla ilgili düşüncelerini eserlerinde ortaya koymuşlardır.
- Divan şairlerinin şiir, şair, eser ve okurla ilgili görüşlerine en çok gazellerin mahlas beyitleriyle kasidelerin fahriyye beyitlerinde ve divanların dîbâcelerinde rastlanır.
- Güzel şiir; gül, lâle, sümbül gibi sevgilinin destârına taktığı bir çiçek ve şirin bülbül gibi içinde ötüp durduğu bir bahçedir (bâğ, gülşen, gülistân).
- Şiir, nazlı ve taze olması açısından bir fidana; anlam meyvesi vermesi açısından da bir ağaca benzer.
- İçerdiği ruhsal coşkunculuklar ve heyecanlar itibarıyla şiir, engin bir deniz gibi sonsuz ufuklara sahiptir.
- Şiir, hem sevgilinin dişleri ve dudaklarıyla benzerliğine hem de pahasına dayalı olarak inci ve mücevherlere benzer (dürr, güher, lü’lü, le‘âl...).
- Şiir; renkli anlamlarından, değerinden ve titiz bir uğraş gerektirmesinden dolayı altın ve gümüş (ser ü sîm) gibidir.

- Sevgilinin sarhoş edici güzelliğini ve kırmızı dudaklarını anlatan şiir, bu anlamda şarap gibidir.
- Güzel şiir, ölümsüz olduğu için şairin adını ebediyete taşır. Bu nedenle de insanlık için “âb-ı hayat, âb-ı hayvan, âb-ı zindegânî, mâhî-i kevser” hükmündedir.
- Şiir, şairin ebedî saltanatını rakiplerine, yabancılara ve kötü eleştirmenlere karşı koruyan askerler ve bu askerlerin silahları (hancer, tığ, şemşir, nâvek) hükmündedir.
- Şiir; tatlı dilli, güzelliğini herkese göstermeyen, şûh ve taze bir güzeldir (şâhid, mahbûb, nigâr).
- Şiir, her ortam ve herkes için en güzel süs niteliğindedir. Bunun için divan şairleri de divanlarını şiirleriyle süsleyip sevgiliye sunarlar.
- Şiir; “nazlı, nazık, ince, zarif, nazenîn, güzel ve utangaç” bir geline (‘arûs) benzer.

Divan Şiirinde Poetika Ekseni Bazı Çalışmalar

AÇIKGÖZ, Nâmık (2000). “Klâsik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve ‘Âb-dâr’ Örneği”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2: 149-160.

AÇIKGÖZ, Nâmık (2006). “ ‘Hayal’den ‘İmge’ye Klasik Türk Şiiri”, *Türk Edebiyatı*, 397: 8-9.

AÇIKGÖZ, Nâmık (2015). “Klasik Türk Poetikası”, *Bizim Külliye*, 65: 46-49.

ANDREWS, Walter G. (2006). “Osmanlı Şair Biyografileri (Tezkireler) ve Osmanlı Edebiyat Eleştirisi”, *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, haz. Talât Sait Halman, ss: 117-120, Ankara: KTB Yayınları.

ARI, Ahmet (2005). “Şeyh Gâlib’in Poetikası”, *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)*, XXVI: 51-72.

AVŞAR, Ziya (1993). “Meşâirü’ş-Şuâra Mukaddemesi’ne Göre Âşık Çelebi’nin Şiir Görüşü”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (4).

AVŞAR, Ziya (2001). “Divan Şiirinin Poetik Verilerine Yeni Bir Yaklaşım Denemesi,” *Hece, Türk Şiiri Özel Sayısı 53-54-55*: 323-330.

AVŞAR, Ziya (2007). “Şairlerin Görüp Unuttuğu Bir Rüya: Belâgat”, *Turkish Studies, (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II)*: 161-184.

AYAN, Hüseyin (1993). “Latîfi’ye Göre Şiir ve Şair”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1: 15-21.

- AYDEMİR, Yaşar (2000). “Bursalı İsmail Hakkı'nın Eserlerinden Hareketle Şiir Görüşü”, *I. Uluslararası İsmail Hakkı Bursavî Sempozyumu Bildirileri*, ss. 106-121.
- BAYRAM, Yavuz (2004). “16.Yüzyıl Divan Şiirinde ‘Şiir, Söz ve Şair’le İlgili Anlam Alanları (Kelimeler ve Terkipler)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15: 53-64.
- BAYRAM, Yavuz (2004). “16.Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Şiiri Nitelemek Üzere Kullandıkları Sıfatlar”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınları, 8: 36-53.
- BAYRAM, Yavuz (2005). “16.Yüzyılda Bazı Divan Şairlerinin ‘Şiire ve Okura Dair’ Görüşleri”, *Millî Eğitim Dergisi*, 68: 79-106.
- BAYRAM, Yavuz (2005). “16.Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin ‘Şaire ve İlham’a Dair Görüşleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 18: 31-68.
- BAYRAM, Yavuz (2014). “16.Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerine Göre Şiirde Gâye”, *Mavi Atlas*, 3: 1-21.
- BİLKAN, Ali Fuat (1986). “Divan Edebiyatında Tenkid”, *Millî Kültür*, 54: 10-13.
- COŞKUN, Menderes (2011). “Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”, *Bilig*, 56: 57-80.
- ÇAPAN, Pervin (1993). 18. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1999). “16. Yüzyılda Dîvan Edebiyatı -Dîvan Edebiyatında Şiir Kavramı”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, haz. Mehmet Kalpaklı, ss. 208-217, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2002). “Eleştiri Terimleri Açısından Herat Mektebi Tezkirelerinin Anadolu Tezkirelerine Tesiri”, *Bilig*, 22: 109-131.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2002). “Şiir Eleştirisi Açısından ‘Devletşah Tezkiresi’”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 13: 187-201.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2005). “Biyografik Bilgi ve Şiir Eleştirisi Açısından ‘Çehâr Makâle’”, *Bilig*, 34: 145-169.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2015). “Divan Şiiri Poetikasında İlham ve Olağanüstülük”, *Bizim Külliye*, 65: 43-45.

- ÇORAK, Reyhan (2007). “Divan Edebiyatı’nda Estetik Konusunda Yapılan Çalışmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(9): 447-466.
- DOĞAN, M. Nur (2007). “Nef’î’nin Şiirinde Poetika ve Sanat Ontolojisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu*, Cilt 2, ss. 411-424, Erzurum.
- DOĞAN, Muhammed Nur (1996). “Fuzûlî’nin Poetikası”, *İlmî Araştırmalar*, 2: 47-72
- DOĞAN, Muhammed Nur (2002). “Taşlıcalı Yahyâ’nın Yûsuf ü Zelîha’sında Şiirin Şiiri”, *Eski Şiirin Bahçesinde*, ss. 126-127, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ERBAY, Nezire (2015). “Klasik Şiirde Kadim Kelamdan ‘Söz’e”, *Bizim Külliye*, 65: 50-59.
- ERBAY, Nezire (2015). “Klasik Türk Şiirinde Kıt’a ve Kıt’alardaki Poetik Söyleyişler”, *Curr Res Soc Sci*, 1 (3): 52-62.
- ERKAL, Abdulkadir (2009). “Divan Şiirinde Şebistân-ı Hayâl Tarzı Üzerine”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41: 35-45.
- ERKAL, Abdulkadir (2009). *Divan Şiiri Poetikası (17.Yüzyıl)*, Birleşik Dağıtım: Ankara.
- ERKAL, Abdulkadir (2016). “Divan Şiirine Poetik Yaklaşımlar: Divan Şiirinde Saf Şiir Üslubu”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56: 923-939.
- GÜR, Nagihan (2009). Latîfi’nin Eleştirel Perspektifinden Osmanlı Divan Şiirinin Poetikası, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İSEN DURMUŞ, Tuba Işınsu (2007). “Fahriyeler Işığında Osmanlı Şiirinde İdeal Şairin Portresi”, *Bilig*, 43: 107-116.
- KAPLAN, Mahmut (2001). “Sebk-i Hindî Şairlerinden Fehim, İsmetî, Nâilî ve Neşâtî’nin Divanlarına Göre Şair ve Şiir Hakkındaki Görüşleri”, *Hece, Türk Şiiri Özel Sayısı* (53-54-55).
- KAPLAN, Mahmut (2010). *Baki Güzellik-Aşk-Şiir*, Ankara: Öncü Kitap.
- KAYA, Bayram Ali (2012). “Necati Bey’in Şiir Anlayışı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 27: 143-218.

- KAZAN, Şevkiye (2004). “Divan Şiirinde Önemli Bir Leitmotif: Sühan Redifli Şiirler”, *Çankaya Üniversitesi Journal of Art and Science*, 2(2): 75-104.
- KILIÇ, Filiz ve Muhsin, MACİT (1992). “Divan Edebiyatında Poetika Denemeleri Tezkire Önsözleri”, *Yedi İklim*, 3: 28-33.
- KILIÇ, Filiz (1998). *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KILIÇ, Mahmut Erol (2009). *Sûfî ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- MENGİ Mine, (2000), “Divan Şiir Dilindeki Mana, Mazmun, Nükte Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Divan Şiiri Yazıları*, ss. 30-44, Ankara: Akçağ Yayınları.
- OKUYUCU, Cihan (2010). *Divan Edebiyatı Estetiği*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2005). “Rûhî'nin Şiir Anlayışı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12: 101-136.
- ÖZTOPRAK, Nihat. (2006), “Rûhî'nin Şair Anlayışı”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXVII: 93-122.
- SARAÇ M. A. Yekta, (2000). “Klâsik Türk Edebiyatında Manada Orijinallik Meselesi”, *Journal of Turkish Studies*, 24(1): 229-235.
- SAYAK, Bülent (2016). “Nedim ve Orhan Veli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Okuma - İfade Arayışı Üzerine Poetik Notlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42): 362-367.
- SAZYEK, Hakan (2001). *Şiir Üzerine Şiirler*, İstanbul: Perşembe Kitapları.
- ŞENÖDEYİCİ, Özer (2006). “Nefî'nin Bir Şiirinden Hareketle Divan Şiirinde Söz Kavramı”, *Eğitim Dergisi*, 77-78: 65-69.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2007). “Klâsik Şiir Estetiği”, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, haz. Talât Sait Halman vd., ss. 361-402, İstanbul: KTB Yayınları.
- ŞENTÜRK Ahmet Atilla (2006). “Klasik Şiir Estetiği”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, ed. Talat Sait Halman, ss. 349-390, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihad (1990). “Divân Edebiyatında San'at Telâkkisi”. *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler*, haz. Müjgan Cunbur, 45: 70-80, Ankara: AKM Yayını.

TILFARLIOĞLU, Musa (2016). “Edirneli Şevkî’nin Şair Anlayışı”, *Asia Minor Studies*, 4(7): 224-239.

TOLASA, Harun (1982). “Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, ss. 15-46, İzmir: Ege Üniversitesi SBE Yayınları.

TOLASA, Harun (1999). “Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz (Dîbâce)leri; Lâmi’î Divanı Önsözü ve (Buna Göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü”, *Journal of Turkish Studies*, 3: 385-402.

TOLASA, Harun (2002). *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre. 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TÖKEL, Dursun Ali (2003). “Divan Edebiyatında Eleştiri”, *Hece Eleştiri Özel Sayısı*, 77-78-79: 15-47.

TUNÇ, Semra (2000). “Muhıbbî Dîvânında Şiir ve Şair ile İlgili Değerlendirmeler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7: 265-283.

ÜNVER, İsmail (2002). “Divan Edebiyatında Şiir Dili”, *Türkbilig*, 3: 225-232.

YILDIZ, Sümeyye (2012). “Osman Nevres’in Güzelliğe, Şiire ve Şaire Bakışı”, *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(21): 240-248.

Örnek Metinlerin Alındıkları Divanlar

Amrî Divanı (1970). haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul: İÜEF Yayınları.

Bâkî Hayatı ve Şiirleri (1935). haz. Saadettin Nüzhet Ergun, İstanbul: Bozkurt Matbaası.

Fuzûlî Divanı (1990). haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cunbur, Ankara: Akçağ Yayınları.

Hayâlî Divanı (1992). haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara: Akçağ Yayınları.

Hayretî Divanı (1981). haz. Mehmed Çavuşoğlu- M. Ali Tanyeri, İstanbul: İÜEF Yayınları.

Helâkî Divanı (1982). haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul: İÜEF Yayınları.

Muhıbbî Divanı (1987). haz. Coşkun Ak, Ankara: KTB Yayınları.

Nev’î Divanı (1977). haz. Mertol TULUM-M.Ali TANYERİ, İstanbul: İÜEF Yayınları.

Usûlî Divanı (1990). haz. Mustafa İSEN, Ankara: Akçağ Yayınları.

Vasfî Divanı (1980). haz. Mehmed ÇAVUŞOĞLU, İstanbul: İÜEF Yayınları.

Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (1977). haz. Mehmed ÇAVUŞOĞLU, İstanbul: İÜEF Yayınları.

Yararlanılan Diğer Kaynaklar

BAYRAM, Yavuz (2001). Çiçeklerle Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçevesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), OMÜ Sosyal Bilimler Entitüsü, Samsun.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1998). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

ONAY, Ahmet Talât (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmûnlar*, haz. Cemal KURNAZ, Ankara: TDV Yayınları.